

Apocope en insertie van *-n* na sjwa in de zuidelijke Nederlandse dialecten: conditionering en geografie

Abstract

In most Dutch dialects / dialect groups, final *-n* in *-ən* can undergo various changes, of which *deletion* is the most prevalent. This subject has been dealt with only partially some decades ago, which has not lead to a good overall understanding of the matter: the general view back then was that *-n* is being left out in the central (Brabantine and Holland) and South Eastern (Limburgian) dialects, but not in the South Western (Flemish and Zeelandic) and North Eastern dialects. Though this global view is not entirely incorrect, it can now be extended and refined by means of relatively exhaustive dialect data from major enquiries such as the RND and GTP projects. Mainly focusing on the Southern Dutch dialects, we will try to unveil the complicated mosaic that are the restrictions for (a) *-n-deletion*, (b) *post-lexical arrangements of non-deleted -n* and (c) *-n-insertion*. In this article it will become clear that these phenomena are conditioned by *phonological* as well as by *grammatical* conditions, and that these conditions interact on different levels.

1. Opzet

In de jaren veertig van de vorige eeuw zijn een aantal uitvoerige dialect-geografische bijdragen geschreven over de deletie van eind-*n* na sjwa in de Nederlandse dialecten: Hol (1940), Blancquaert-Tavernier (1944) en Hol (1947). De directe aanleiding daartoe was een discussie over de aanvaardbaarheid van *-n*-loze uitspraakvormen in de standaardtaal. Tal van discutanten, vooral uit onderwijskringen¹, beschouwden het weglaten van de *-n* als een teken van onverzorgd, slordig taalgebruik. Anderen, zoals De Vooijs – die wel vaker meer aansluiting bij het spontane mondelinge taalge-

¹ Hol (1940: 169) verwijst in dat verband o.a. naar een rapport van een commissie die door de Vereniging van Leraren in Levende Talen ingesteld was “ter bevordering van een meerverzorgd mondeling taalgebruik”. Dat rapport verscheen in het tijdschrift *Levende Talen* 1939, 84-99.

bruik bepleit heeft – vonden *-n*-deletie perfect gelegitimeerd want ook in de volkstaal van een groot deel van het taalgebied werd die *-n* weggelaten.

Hol (1940) was toen de eerste die de *-n*-deletie in de dialecten in kaart probeerde te brengen (althans in werkwoordvormen), maar haar exposé ging zwaar gebukt onder (o.a.) het ontbreken van een uitvoerige en accurate materiaalverzameling. Het is geen onverdienstelijke eerste verkenning maar zowel de ruimtelijke distributie als de linguïstische conditionering van de *-n*-deletie zijn erg onprecies beschreven. Een zelfde bezwaar kan ingebracht worden tegen het artikel van Blancquaert-Tavernier (1944) en de tweede bijdrage van Hol (1947), die wel aan historische diepgang gewonnen had.

Zoals verderop uit onze eigen uiteenzetting zal blijken, is de deletie van finale *-n* na sjwa een behoorlijk complexe materie in de dialecten van $\pm$ de westelijke helft van Nederlandstalig België. Nochtans komen Blancquaert-Tavernier op p. 21 tot het besluit “dat Fransch-Vlaanderen, West-, Zeeuwsch-en Oost-Vlaanderen + Zuid-West-Brabant een gebied vormen waar, op enkele locale uitzonderingen na, de *n* steeds aanwezig is”. Even ongenueanceerd is de uitspraak van Hol (1947: 241) “dat in geheel West-, Frans- en Oost-Vlaanderen, benevens in het westelijke deel van Brabant, tot even ten westen van de Zenne de *-n* wordt gezegd”.

Nadien is de *-n*-apocope in de Ndl. dialectologie gedurende meer dan een halve eeuw een nauwelijks aangeraakt thema geweest. Nu we echter over heel uitvoerige materiaalverzamelingen beschikken (zie verder) en ook de hele moderne linguïstiek over de Ndl. dialectologie heen is kunnen gaan, achten wij de tijd rijp voor een grondig onderzoek naar de geografische spreiding en de conditionering van *-n*-deletie na sjwa. Aangezien *-n*-deletie een soort complementariteit vertoont met *-n*-insertie, hebben we ook dit laatste verschijnsel bij deze studie betrokken.

Omdat wij ons onderzoek in de diepte heel sterk wilden richten op allerlei deletiecondities, hebben wij een beperking in de ruimte aangebracht: wij concentreren ons op de dialecten van Vlaanderen (in de zin van Nederlandstalig België) en op die van de aangrenzende Nederlandse gebieden: Zeeland, Noord-Brabant en Nederlands Limburg.

Ons materiaal ontleenden wij aan het Goeman-Taeldemanproject (GTP) uit de jaren 1980 en 1990, de Reeks Nederlandse Dialectatlassen o.l.v. Blancquaert en Pée (1925-1976), de vele dialectmonografieën en aanvullend eigen veldwerk (anno 2001) in Oost-en West-Vlaanderen.

In een eerste hoofdstuk (2.) onderzoeken wij de relevante deletiefactoren in ons onderzoeksgebied. Vervolgens (hfst. 3.) schetsen wij de ruimtelijke spreiding van de diverse deletietypes. In hoofdstuk (4.) beschrijven we de diverse postlexicale arrangementen van onderliggende *-ən* in gebieden waar

de slot-*n* in principe bewaard is. Het laatste deeltje (5.) behandelt allerlei aspecten van *-n*-insertie.

2. Deletiefactoren / deletiecondities

Om te beginnen maken wij een onderscheid tussen *grammaticale* (1.1.) vs. *fonologische* (2.2.) deletiefactoren. Binnen het kapittel ‘grammaticale factoren’ (2.1.) onderscheiden we nog drie dichotomieën:

(2.1.1.) flecterende *adnominale* (prenominale) woorden vs. *niet-adnominale* woorden op *-ən*;

(2.1.2.) bij niet-adnominale woorden (vooral verba en nomina): *mono*-morfematische vs. *bimorfematische* bouwsels op *-ən*;

(2.1.3.) zowel bij mono- als bimorfematische niet-adnominale woorden: *verba* vs. *nomina* (dus de woordsoort).

Onder (2.2.) onderscheiden we m.b.t. de fonologische factoren nog een ‘linkerkant’ (2.2.1.) (= de consonantsegmenten die aan *-ən* voorafgaan) en een ‘rechterkant’ (2.2.2.) (= wat er op *-ən* volgt).

2.1. *Grammaticale deletiefactoren*

De grammaticale status van onderliggende *-ən* kan heel sterk verschillen en die verschillen blijken in de diverse delen van ons onderzoeksgebied een heel cruciale rol te spelen bij (eventuele) deletieprocessen.

2.1.1. ADNOMINALE VS. NIET-ADNOMINALE WOORDEN

In de meeste zuidelijke Ndl. dialecten met een drie-generasysteem hebben prenominale woorden vóór mannelijke enkelvoudige substantieven onderliggend een uitgang *-ən* (een zgn. ‘genus-*n*’):

- bv. (1) *nən* dikk*ən* tak
 dən schoonst*ən* dag
 onz*ən* best*ən* speler.

Het gaat om het onbepaalde en het bepaalde lidwoord, bezittelijke en aanwijzende pronomina, het vragend voornaamwoord *welk(ən)* en attributief gebruikte adjectieven (cf. Taeldeman 1980 voor meer details over flexie in prenominale woorden).

In het dialect van Kleit (I 154a) - een overgangsdialect tussen Oost- en West-Vlaams en ook het moederdialect van de tweede ondergetekende - komt finale *-n*

(na sjwa) ENKEL in zulke pre- of adnominale woorden in aanmerking voor deletie, nl. als het volgende woord met een consonant begint die *niet* *t/d/b* is. Dezelfde fonologische context levert er, zoals uit de volgende voorbeelden blijkt, bij niet-adnominale woorden² echter *geen* deletie van *-n* op:

cf.	(2)	<i>niet-adnominaal</i>		<i>adnominaal</i>
		$\bar{l}at\bar{\theta}n$ ligg $\bar{\theta}n$	$\neq$	$n\bar{\theta}(n)$ vuil $\bar{\theta}(n)$ lepel
		↓		
		[ŋ] (zie hfst. 4)		
		$\bar{l}\bar{o}p\bar{\theta}n$ zāg $\bar{\theta}n$	$\neq$	mijn $\bar{\theta}(n)$ schōn $\bar{\theta}(n)$ velo
		↓		
		[m̥] (ibidem)		
		$\bar{l}at\bar{\theta}n$ drōg $\bar{\theta}n$	=	$n\bar{\theta}(n)$ lang $\bar{\theta}n$ Dag
		↓		
		[ŋ] (ibidem)		
		pruim $\bar{\theta}n$ trekk $\bar{\theta}n$	=	$n\bar{\theta}n$ Dikk $\bar{\theta}n$ Tak
		↓		
		[m̥:] (ibidem)		
		$\bar{b}\bar{e}n\bar{\theta}n$ brēk $\bar{\theta}n$		dien $\bar{\theta}n$ Berg
		↓		↓
		[ŋ:] (ibidem)		[nəm]

Het laatste trio voorbeelden geeft nog een ander verschil te zien tussen *-ən* in adnominale en niet-adnominale woorden: waar in beide categorieën de onderliggende *-n* bewaard blijft (vóór *t/d/b*), kan ze postlexicaal soms verschillend ‘behandeld’ worden:

² Niet-adnominale woorden op *-ən* zijn: finiete (b.v. wij *lopen*) en infiniete (b.v. *lopen*, *gelopen*) werkwoordvormen, ongelede (b.v. *oven*, *molen*) en gelede (b.v. mv. *straten*) substantiefvormen, predicatief gebruikte adjectieven (b.v. de deur is *open*), de telwoorden *zeven* en *negēn*, enkele adverbia (b.v. *buiten*, *gisteren*) en een aantal voorzetsels (b.v. *buiten*, *tussen*).

vgl. ook (3) (*h*)angən drogən ~ (nə) langən Dag
 ↓ ↓
 [ŋ:] [ŋən]

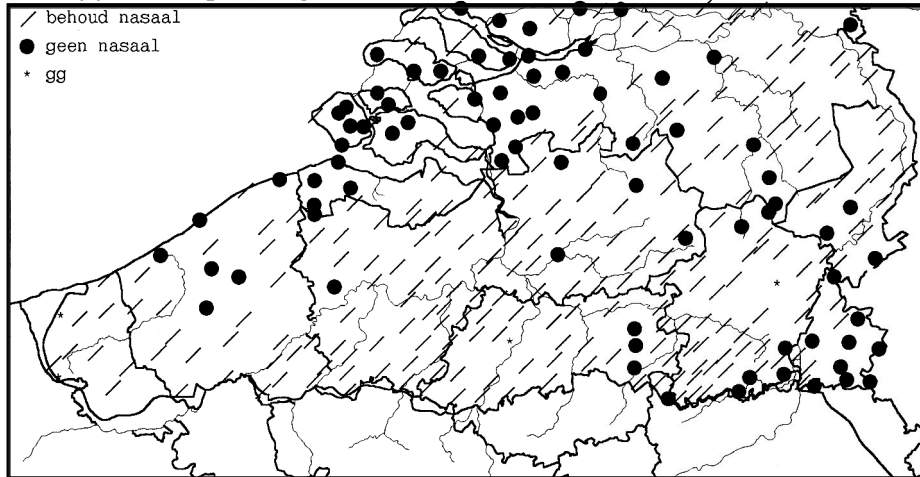
In hfst. (4.), waar we dieper op de postlexicale transformaties van niet-gedeleerde *-n* (na sjwa) ingaan, komen we op dit intrigerende verschil terug. Het fundamentele onderscheid (nl. behoud of geen behoud van *-n* in adnominale vs. niet-adnominale woorden) dat we hierboven voor het Kleits in detail geschetst hebben, is bijna overal in het onderzochte gebied relevant:

- In het grootste deel van West-Vlaanderen, Zeeuws-Vlaanderen (behalve het Land van Hulst en Sas van Gent (I 162), zie verder) en de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen behalve Gent (I 241) (zie verder) is de situatie als volgt: in niet-adnominale woorden blijft *-n* altijd bewaard (= de situatie in het Kleits), maar in adnominale woorden valt de ‘genus-*n*’ weg tenzij het onmiddellijk volgende woord met een vocaal of een van de consonanten *t/d/b* begint (cf. de voorbeelden voor het Kleits).
- In bijna heel Brabant (inclusief de provincies Antwerpen en Noord-Brabant) en Limburg geldt het volgende onderscheid: in niet-adnominale woorden is eind-*n* in principe weg (tenzij het volgende woord met een vocaal begint) maar in adnominale woorden blijft ‘genus-*n*’ vaak (meestal) *behouden* vóór een volgend woord met anlautende *t-* (b.v. *tak*), *d-* (b.v. *dag*), soms ook vóór *b-* (echter niet in het grootste deel van Limburg, zie verder kaart (3), geregeld ook vóór *h-* en uitzonderlijk vóór *r-*. Ter illustratie geven we enkele voorbeelden uit het dialect van Mechelen (K 330):

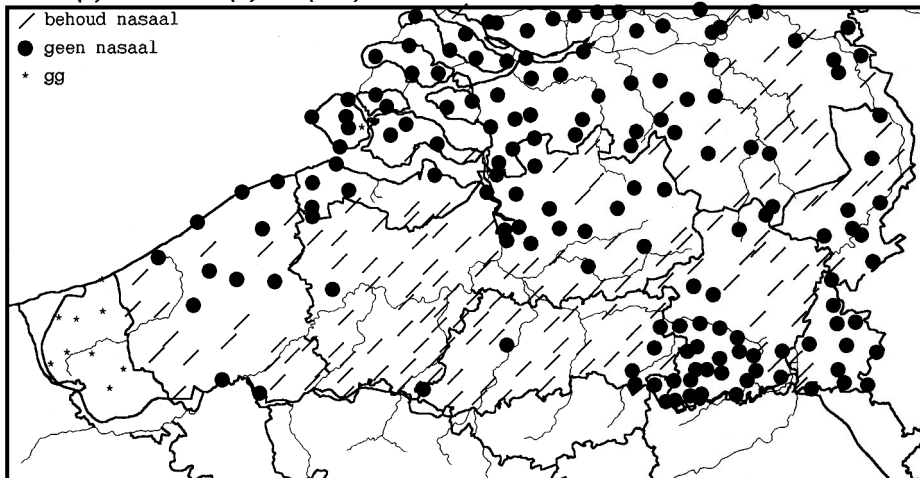
(3)	<i>niet-adnominaal</i>		<i>adnominaal</i>
	lātə(n) liggə(n)	=	nə(n) vuilə(n) lēpel
	lātə(n) drögə(n)	≠	nə(n) langən dag
	ze beklimmə(n) bergə(n)	≠	nə(n) (h)ögəm berg
	ētə(n) mākə(n)	=	(dieən) trägə(n) mens

Kaartjes (1) tot (6) geven een beeld van het behoud van ‘genus’-n (in adnominale woorden) vóór substantieven die resp. beginnen met *d*-, *t*-, *b*-, *p*- en *h*- en *vocaal*.

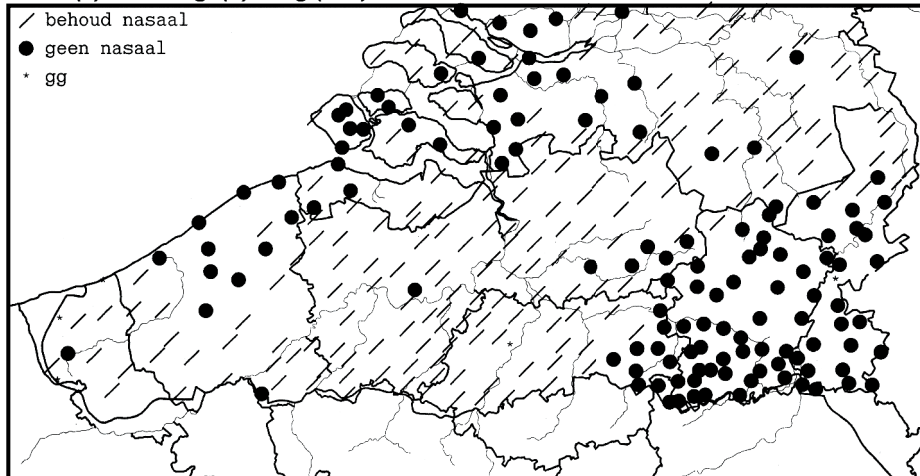
Kaart (1): een lange(n) dag (970)

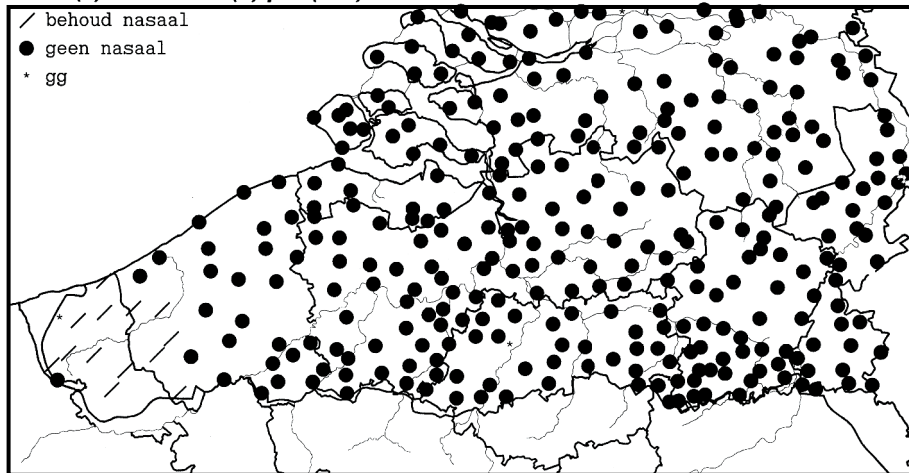
Kaart (2): een dikke(n) tak (969)

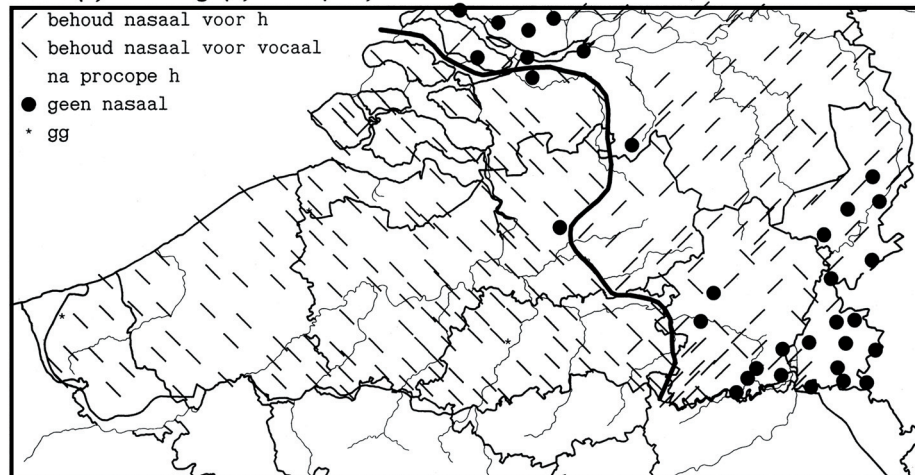
Kaart (3): een hoge(n) berg (973)

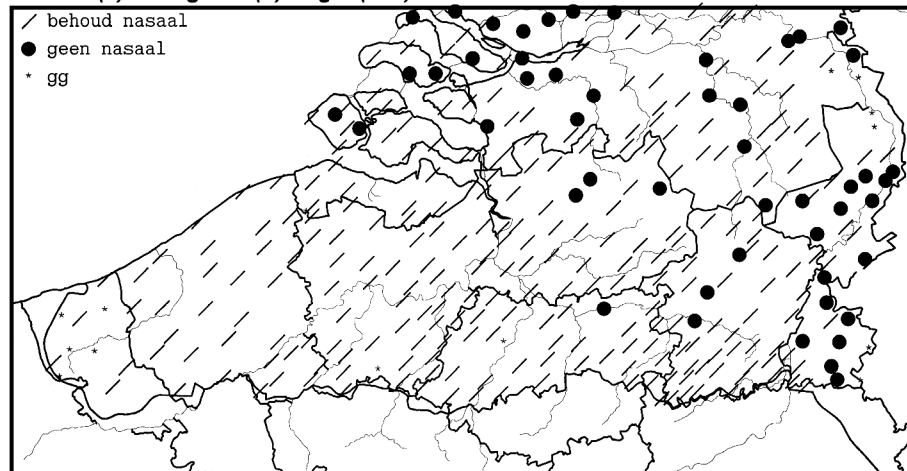
Kaart (4): een ronde(n) pot (972)

Kaart (5): een hoge(n) hoed (980)

KAART (6): een goede(n) oogst (981)

Slechts in enkele kleinere delen van het onderzochte gebied krijgt *-n* (na sjwa) geen verschillende behandeling in adnominale en niet-adnominale woorden:

- In het Land van Hulst (maar niet in Hulst zelf, zie verder), het Waasland + de Denderstreek (dus ongeveer het oostelijke derde van Oost-Vlaanderen, maar niet Dendermonde / I 162, Temse / I 215, en enkele noordelijker gelegen dorpen op de linkeroever van de Schelde, zie verder) en ook in Zuid-West-Brabant (ten westen van de Zenne) valt *-n* zowel in niet-adnominale als in adnominale woorden weg, *tenzij* het volgende woord met een vocaal of één van de medeklinkers *t/d/b* begint.

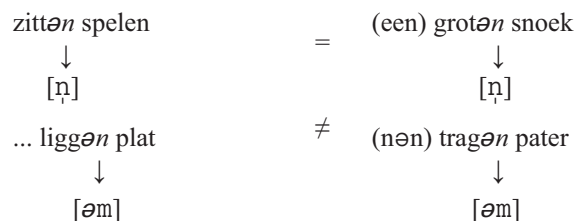
Ter illustratie enkele voorbeelden uit het Wase dialect van Meerdonk (I 146)³

(4)	<i>niet-adnominaal</i>	=	<i>adnominaal</i>
	lopə(ŋ) vechtən	=	mijnə(ŋ) vuist
	lopə(ŋ) lachən	=	mijnə(ŋ) lever
	latən drogən	=	mijnən degən
	latən trekkən	=	nən taxi
	etəm brengən	=	nən (h)ogəm berg

- In de Westhoek (= het westen van West-Vlaanderen) en het grootste deel van Frans-Vlaanderen (maar niet de uiterste westrand van dit laatste gebied, zie verder) blijft *-n* (na sjwa) *altijd bewaard*, zowel in adnominale als in niet-adnominale woorden. De voorbeelden hieronder komen uit het dialect van Poperinge (N 69):

(5)	<i>niet-adnominaal</i>	=	<i>adnominaal</i>
	kunnən vechtən	=	mijnən vuist
	↓		↓
	[ŋ:]		[ŋ:]

³ Waarvoor onze hartelijke dank aan collega/medewerker Timothy Coleman.

We onthouden uit deze paragraaf echter vooral *dat de deletiecondities voor -n (na sjwa) in meer dan 80 % van het onderzochte gebied fundamenteel verschillen in adnominale vs. niet-adnominale woorden.*

2.1.2. MONOMORFEMATISCHE VS. BIMORFEMATISCHE WOORDEN (NIET-ADNOMINAAL)

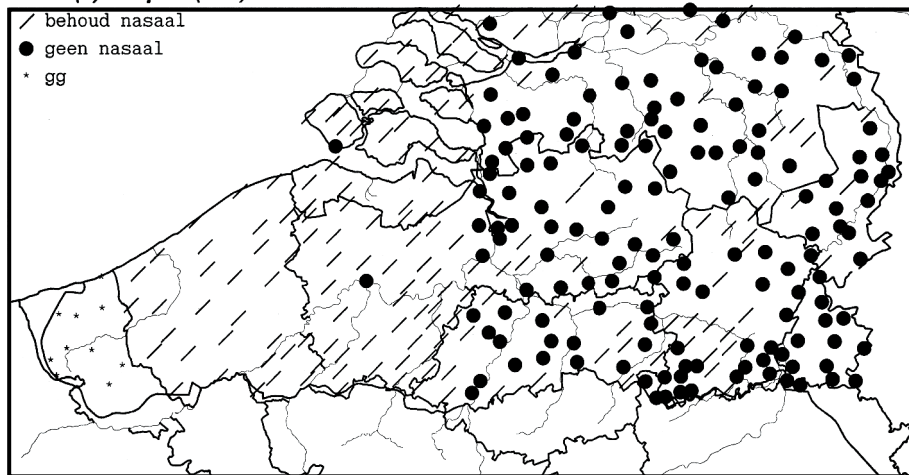
In sommige dialect(gebied)en speelt ook het al dan niet-suffigale karakter van *- θ n* (in niet-adnominale woorden) een conditionerende rol bij het *-n*-deletieproces. Net als in het A.N. (zie o.a. Van de Velde-Van Hout 2000) zien we in dialectgebieden met courante apocope van *-n* in niet-adnominale woorden dat eind-*n* *beter behouden* blijft in monomorfematische sequenties. Voor diverse delen van Brabant en het zuidwestelijke kwart van Belgisch-Limburg blijkt dat heel duidelijk uit een vergelijking van kaarten (7) (*wapen*, met niet-suffigale *- θ n*) en (8) (mv. *pijpen*, met suffigale *- θ n*): *wapen* heeft de eind-*n* veel beter bewaard.

Sommige oudere monografieën uit die gebieden wijzen daar expliciet op, o.a.:

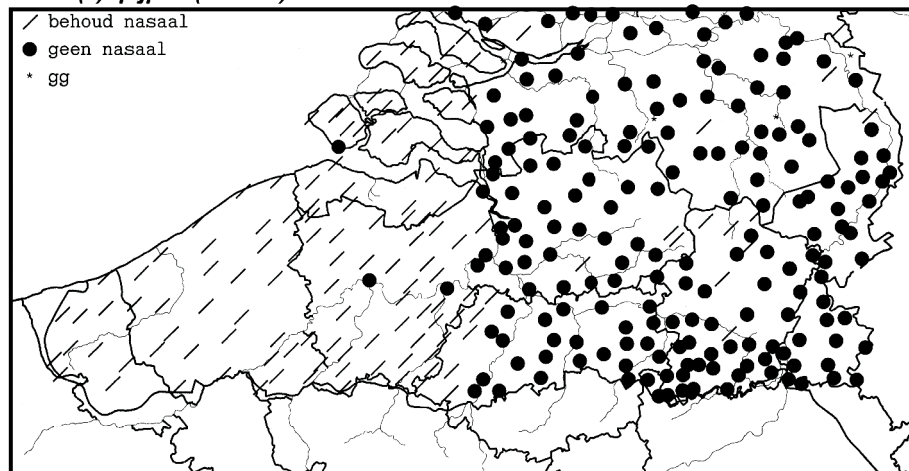
- De Bont (1962: 144) voor Oerle (L 224): *-n*-behoud zowel in nominale als in verbale stammen, vooral als die door *k*- of *g*- voorafgegaan worden (b.v. *deken*, *teken*, *regen*, *ik teken*);
- Pauwels (1958: 191) voor Aarschot (P 25): “meestal” *-n*-behoud in dezelfde omstandigheden;
- Goemans (1897-98: 96) voor Leuven (P 88): zelfde opmerking (onder de voorbeelden ook *wapen*);
- Grootaers (1907: 279) voor Tongeren (Q 162): geeft enkele voorbeelden van monomorfematische sequenties met *-n*-behoud (o.a. *deken*, *oven*, *ik reken*, *ik teken*).

Volgens Goemans (ibid.) en Grootaers (ibid.) is dat *-n*-behoud in de hand gewerkt doordat *-n* vroeger gevolgd en dus gesteund werd door een sjwa, die langer bewaard bleef met een suffigale status (in de 1ste pers. enkv. O.T.T. van werkwoorden als *ik tek θ n- θ*) dan met niet-suffigale status (b.v. het substantief *ov θ n- θ*).

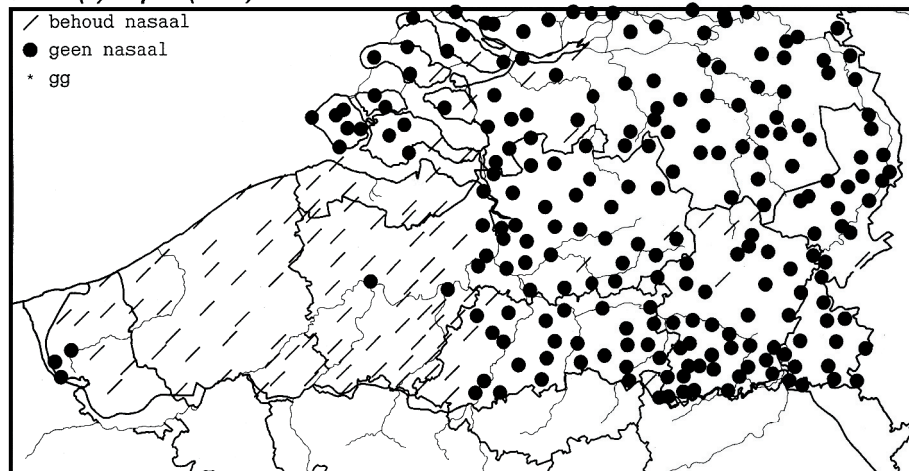
Kaart (7): wapen (695)

Kaart (8): pijpen (mv/453)

Kaart (9): lopen (1323)

2.1.3. NOMINA VS. VERBA (IN BIMORFEMATISCHE SEQUENTIES)

In bimorfematische sequenties blijkt *-n*-deletie soms (ook) door de *woordsoort* geconditioneerd te zijn. Als dat zo is, dan blijken *nomina* (in hun meervoudsvorm) *-n* *beter te bewaren dan verba* (infinitief, persoonsvormen in het meervoud, voltooid deelwoord van ‘sterke’ werkwoorden). Dat komt op kaarten (8) (mv. *pijpen*) en (9) (inf. *lopen*) heel duidelijk tot uiting in drie gebieden:

- De Zeeuwse eilanden (samen met Goeree-Overflakkee)⁴, met tegenstellingen als mv. *strāt̃n* (enkv. *strāt̃*) vs. inf. *zitt̃* (zie ook Landheer (1951: 42, De Vin 1953: 18-19 en Verschuur 1904: 172). Verschuur (ibid.) wijst er nog op dat *-n*-deletie in verbale vormen zelfs van toepassing is op monosyllabische werkwoorden als *zien/gaan/staan*. De enige ($\pm$) verbale vorm met *-n*-behoud is het gerundium (na het vz. *te* in een beknopte bijzin), maar die vorm is semi-nominaal en bovendien lange tijd ‘gedekt’ geweest door een (datief)- $\emptyset$.
- De uiterste westrand van Frans-Vlaanderen, waar (cf. Ryckeboer 1975) het onderscheid nomen vs. verbum weer categoriaal is: deletie van *-n* treedt er enkel in verbale vormen op.
- In $\pm$ de westelijke helft van Oost-Vlaanderen is *-n*-apocope (na sjwa) in gelede verbale en nominale vormen optioneel als er onmiddellijk een woord volgt dat met een consonant (maar niet het al bekende trio *t-/d-/b-*) begint:

bv. (6) Ge moet onzen nieuwen auto ne keer *komm̃(̃n)* keuren.

We gaan eerst de *bōm̃(̃n)* keuren.

Blijkens eigen onderzoek in het Meetjesland en nazicht van de RND-gegevens wordt *-n* veel vaker gedeleerd in verbale dan in nominale woorden. Deze tendens manifesteert zich o.a. heel duidelijk in het dialect van de eerste auteur (het Aalters, I 187):

bv. (7) Hij es *komm̃* kijken.

Ge moogt twee [*kɑ̃m̃*] (onderl. *kām̃*) kiezen.

Dat verschil in fonologisch gedrag tussen ‘nominale’ en ‘verbale’ *-̃n* dient o.i. minstens evenzeer vanuit een specifiek nederlandistische als vanuit een

⁴ Echter niet de staart van Zuid-Beveland. Daar wordt ook in werkwoordvormen eind-*n* bewaard.

universele context verklaard te worden. In Ndl. werkwoordvormen is sjwa alleen (zonder *-n*) als uitgang al voldoende; bovendien wijst de toestand in veel talen erop dat het onderscheid enkelvoud/meervoud (eventueel resp. *-ə/-ən*) in (verbale) persoonsvormen niet zo belangrijk is. Bij substantieven echter prefereren talen een duidelijk formeel verschil tussen enkelvoud en meervoud. In de Brabantse en de Limburgse dialecten is dat onderscheid voldoende uitdrukbaar via de oppositie *-Ø* (enkv.) / *-ə* (mv.). In de zuidwestelijke dialecten echter, d.w.z. in West- en Frans-Vlaanderen, Zeeland (behalve het Land van Hulst) en de westelijke twee derde van Oost-Vlaanderen, eindigt de enkelvoudsvorm van heel veel substantieven (zie o.a. Taeldeman 1979: 83) al op (niet meer suffigale) sjwa, zodat daar de meervoudsvorm nog wat meer (in casu *-n*) nodig heeft.

2.2. *Fonologische deletiefactoren (ter linker- en rechterzijde)*

2.2.1. DE LINKERZIJD

Hiermee bedoelen wij de aard van de consonant die aan *-ən* voorafgaat. Gemiddeld / globaal is deze factor niet zo belangrijk m.b.t. het al dan niet deleren van *-n* (wel m.b.t. het postlexicale arrangement, m.a.w. de oppervlaktevorm van niet-gedeleerde *-n*; zie daarover hfst. 3).

Toch kunnen we voor één, niet strak lineair af te bakenen gebied op de relevantie van deze fonologische factor wijzen. In de / sommige (?) dialecten van de westelijke helft van Oost-Vlaanderen (o.a. Oostwinkel / I 189) is *-n* vooral in werkwoordvormen en vóór een woord met consonantische anlaut (echter niet *t-/d-/b-*) makkelijker weglaatbaar na niet-coronale C dan na coronale C:

bv. (8) (Oostwinkel / I 189, eigen opvragingen):

l̥opə kɪkən (= lopen kijken)

zɪt̪n kɪkən (= zitten kijken) naast *zittə kɪkən*

De verklaring voor dit verschil is o.i. precies in de articulatieplaats van de voorafgaande consonant gelegen: waar die van eind-*n* afwijkt (= [-cor.]), valt *-n* gemakkelijker weg wegens de grotere articulatorische complexiteit (als ze niet wegvalt, gaat ze aan de voorafgaande C assimileren, b.v. *l̥op[m̩] kɪkən*).

1.2.2. DE RECHTERZIJDE

Veel crucialer voor de al dan niet deleerbaarheid van *-n* is de rechterzijde. Voor een adequate beschrijving van dat verschijnsel in het door ons onderzochte gebied moeten we vier soorten rechtercontexten onderscheiden (zowel bij adnominale als bij niet-adnominale woorden):

- (a) vóór pauze (...*ən* #_p⁵)
- (b) vóór vocaal (...*ən* # V)
- (c) vóór consonant, set I (*t*-, *d*-, meestal ook *b*- en soms ook *h*-)
- (d) vóór consonant, set II (niet die onder c).

De minst voor deletie in aanmerking komende context is ongetwijfeld (b): daar bevindt *-n* zich in intervocalische positie (tussen voorafgaande sjwa en de anlautvocaal van het volgende woord). In die context vertoont *-n* de neiging om naar de onsets van de volgende syllabe over te gaan en dat maakt de overlevingskans van die *-n* optimaal (wegens de bekende onveranderlijkheidstendens van onsets). In de (meeste) Brabantse en Limburgse dialecten is dit, althans bij niet-adnominale woorden, de enige fonologische context waarin historische *-n* nog hoorbaar is:

bv. (9) Antwerps (K 244):

... *löpə* #_p
 ... *löpə* # weg
 ... *löpə* # trekke(**n**)
 ... *löpə*[*n*] # en vliege(**n**)

Met De Vriendt (zie deze bundel) mogen we ons afvragen of er hier *in de Brabantse en Limburgse dialecten* nog wel sprake kan zijn van een *synchrone* deletieregel, want net in de enige positie waarin die dialecten oude *-n* bewaard hebben (nl. als het meteen volgend woord een vocalische anlaut heeft), inserteren ze een *-n* ook al is die er historisch / onderliggend niet:

bv. (10) Antwerps (K 244):

koffə[*n*] en thee
goeiə[*n*] en slechte (mv.)

Er lijkt heel wat voor te zeggen om ook in sequenties als *lopə*[*n*] en *vliegə* van een onderliggende vorm op *-ə* te vertrekken en de [*n*] als postlexicaal

⁵ #_p = pauze

geïnserteerd te beschouwen. Toch menen wij voor de Zuid-Brabantse (en eventueel ook andere) dialecten een argument(je) te hebben om alsnog van een onderliggende *-n* uit te gaan. Daar zien we nl. in woorden met de historische sequentie **ou* + *w* + *θ*(*n*) de volgende alternantie: $\bar{\alpha}$ + *v* (spirantisering) vóór hist. *-ən* vs. $\bar{\alpha}$ + $\emptyset$ (deletie door vocalisering) vóór hist. *-ə* :

bv. (11) Brussels (P 65):

* <i>houden</i> :	[<i>a:və</i>]	vs.	* (<i>ik</i>) <i>houd(e)</i> :	<i>ik</i> [<i>a:</i>]
* <i>nen ouden</i> :	<i>nən</i> [<i>a:və</i>]	vs.	* <i>een oude</i> (vr.) :	<i>ən</i> [<i>a:</i>]
			* <i>oude</i> (mv.) :	[<i>a:</i>]
* <i>nen flauwen</i> :	<i>nə(n)</i> [<i>fla:və</i>]	vs.	* <i>een flauwe</i> (vr.) :	<i>ən</i> [<i>fla:</i>]

Aangezien b.v. in de infinitief van *houden* de variant met [*v*] verschijnt, zijn we geneigd die vorm een onderliggende representatie met *-ən* toe te kennen. Anders is de alternantie synchroon moeilijk motiveerbaar.

De vier hierboven genoemde rechtercontexten zijn nu m.b.t. de mate waarin ze deletie (kunnen) veroorzaken in het onderzochte gebied, als volgt hiërarchiseerbaar:

minder	(1)	vóór vocaal (... <i>ən</i> # V)
	↑	(2) vóór C ₁ (t-, d-, b-,...)
	↓	(3) vóór pauze (... <i>ən</i> # _p)
meer	(4)	vóór C ₂ (niet t-, d-, b-,...)

Wij geven hieronder enkele voorbeelden van gebieden waar (vooral) de rechterkant beslist over de al dan niet deleerbaarheid van *-n*:

- In het Waasland (behalve de ooststrand, zie hieronder), het Land van Hulst (maar niet Hulst / I 142 zelf), de Denderstreek en het Pajottenland tot aan de Zenne valt *-n* enkel weg vóór C₂:

vgl. (12) Meerdonk (I 146):

lātə *kijken*
lātə[n] *trekken*
lātə[n] *eten*
lātə[n] #_p

- In het Gents (I 241), de oostrand van het Waasland⁶ en een gebied in Oost-Noord-Brabant valt *-n* in twee (rechter)contexten weg: vóór C_2 en vóór pauze. Vgl. Gent (I 241) en Oerle (L 224) (zie resp. Taeldeman 1985 en De Bont 1962):

(13) Gent (I 241) en Oerle (L 224):

lātə kijke(n)
lātə #_p
lātə[n] trekken
lātə[n] eten

- In het grootste deel van Brabant en Limburg is er in niet-adnominale woorden algemene *-n*-deletie behalve als het volgende woord met een vocaal begint (cf. supra):

vgl. (14) Turnhout (K 237):

lātə kijken
lātə trekken
lātə #_p
lātə[n] eten

Er is ons geen enkel (zuidelijk) dialect bekend waarin *-n* ook intervocalisch wegvalt of kan wegvallen, behalve het kleine gebiedje in het westen van Frans-Vlaanderen, waarvan Ryckeboer (1975: 83) zegt dat in werkwoordvormen “de slot-*n* zelfs vóór een volgende vocaal vaak niet wordt gehoord”.

3. De geografische distributie van slot-*n*-deletie in de zuidelijke Nederlandse dialecten

3.1. Het macro-kader (het hele Ndl. taalgebied en aangrenzende Duitse gebieden)

In het eerste hoofdstuk is ongetwijfeld duidelijk gebleken dat *-n*-apocope bijna nergens een absoluut verschijnsel is (in de zin van ofwel altijd ofwel nooit apocope). Het niet-absolute karakter (soms wel, soms niet) kan zich linguïstisch op drie manieren manifesteren:

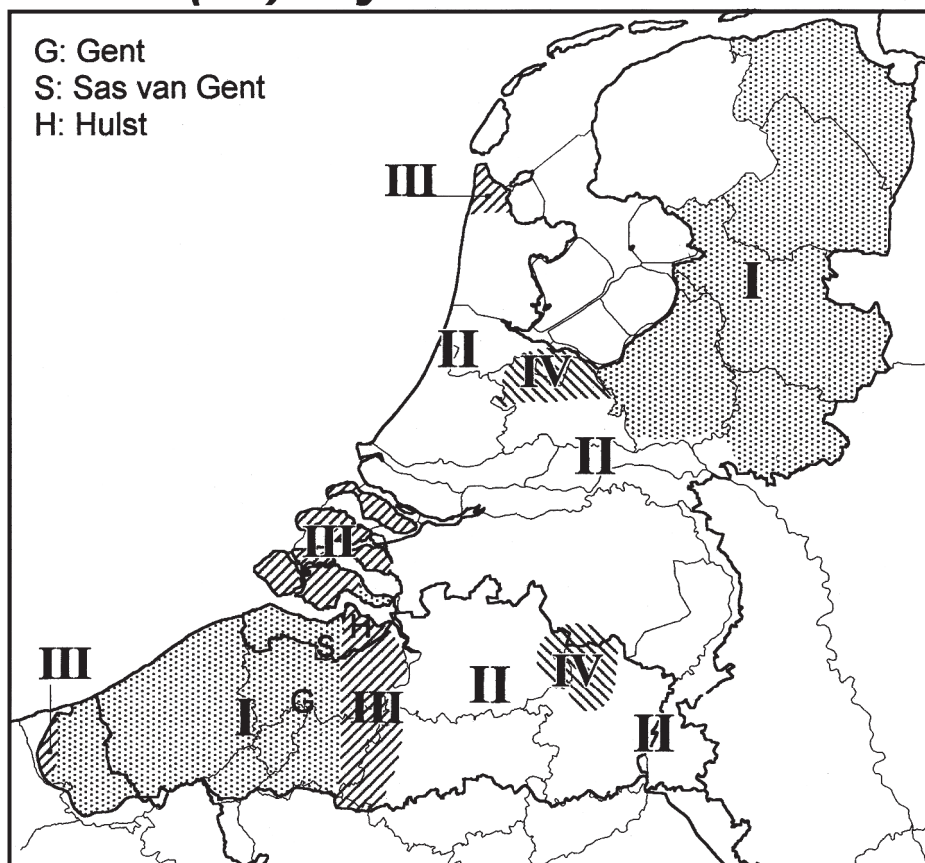
⁶ Namelijk de plaatsen Kieldrecht (I 147), Doel (I 148), Kallo (I 151), Zwijndrecht (I 180), Burcht (K 247), Bazel (I 217), Rupelmonde (I 218), Steendorp (I 216) en Temse (I 215).

- (a) regelbepaald en categoriaal: verplichte apocope onder bepaalde grammaticale en/of fonologische condities;
- (b) categoriaal maar lexicaal bepaald: verplichte apocope in lexeem x, maar geen apocope in lexeem y;
- (c) apocope is altijd of onder bepaalde condities een optioneel (doorgaans ook persoonsgebonden) proces.

Bovendien kunnen er zich nog allerlei combinaties van (a), (b) en (c) voordoen. Het is dan ook onbegonnen werk om voor elk onderdeel van het hele Nederlandse taalgebied een scherpe situatieschets van de *-n*-apocope aan te bieden. Via het schema hieronder en de bijhorende syntheseskaart (= kaart **10**) proberen wij enkel een vrij ruw algemeen beeld op te hangen dat ons evenwel zal toelaten om verderop de situatie in de zuidelijke Ndl. dialecten in een breder synchroon en diachroon kader in te bedden. Het schema is in eerste instantie gebaseerd op tal van GTP-kaarten (waarvan sommige ook in deel IV van de F.A.N.D. zullen verschijnen), maar verder is er ook gebruik gemaakt van (de) oudere monografieën en van de al vaak vermelde vroegere studies, vooral van Hol (1940 en 1947) en van Blancquaert & Tavernier-Vereecken (1944). Fundamenteel onderscheiden we vier grote types van gebieden:

- (I) gebieden met weinig of geen apocope;
- (II) gebieden met (bijna) systematische apocopering;
- (III) gebieden waarin *-n*-apocope en *-n*-behoud behoorlijk variëren, maar de variatie is primair aan (vrij) sterke grammaticale en/of fonologische condities onderhevig;
- (IV) gebieden waarin *-n*-apocope en *-n*-behoud behoorlijk variëren, maar waar de variatie (vooral) resulteert uit het fundamenteel optionele (en dus sterk persoonsgebonden) karakter van de *-n*-apocope.

Kaart (10): synthese

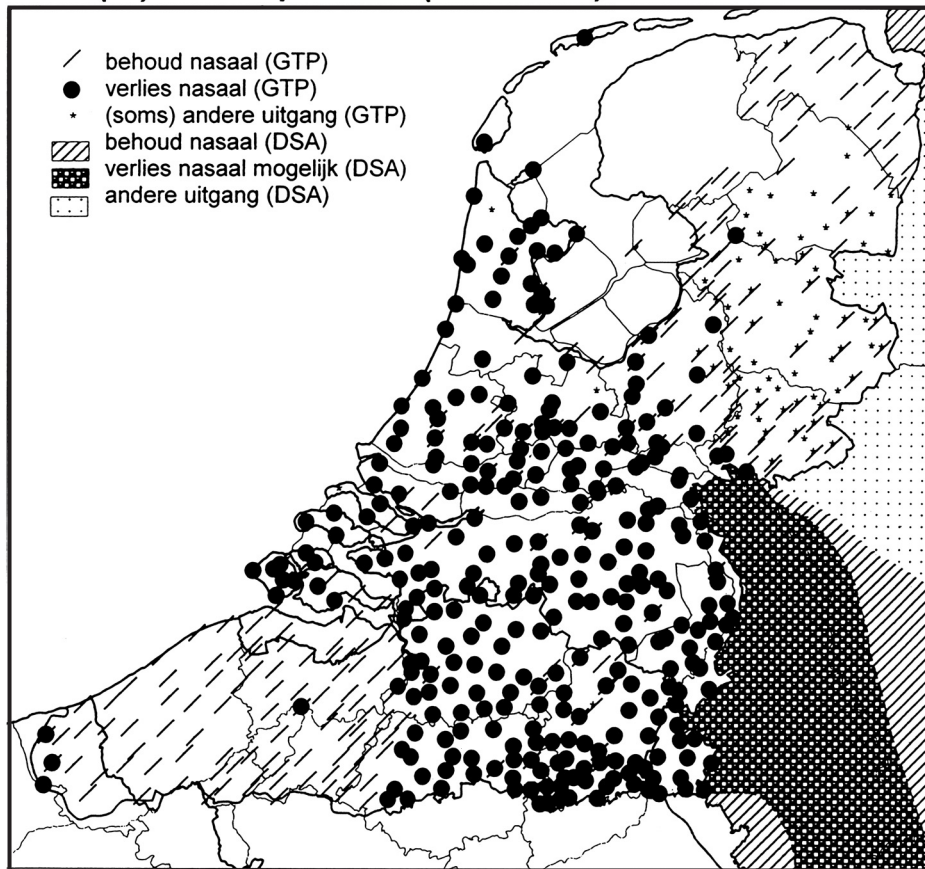
GEBIEDEN	COMMENTAAR
TYPE I (ZELDEN OF NOOIT APOCOPE)	
- het Noordoosten (a)	- sommige meervoudsvormen (van historisch sterk verbogen man. en onz. nomina met een enkv. vorm die zeker niet op -<i>ə</i> eindigde) eindigen in de zuidelijke Saksische dialecten toch op -<i>ə</i> (zie o.a. ook Bezoen 1938: 71 en Nijen Twilhaar 1990: 93-94) - doorgaans syllabering van -<i>n</i> tot [ɲ:] na labiale C, en tot [ŋ:] na velaire C en tot [ɲ:] na andere consonanten
- het Zuidwesten (b)	- geen apocope behalve in adnominale woorden vóór bepaalde consonanten - eveneens neiging tot syllabering van -<i>n</i> (inclusief aanpassing qua articulatieplaats aan de voorafgaande consonant)
TYPE II (BIJNA ALTIJD APOCOPE)	
- het Zuidoosten (c)	enkel in adnominale woorden vóór vocaal en vóór <i>t-/d-/h-</i> geen apocope
- Brabant (d)	- idem vóór vocaal en de consonanten <i>t-/d-/b-/h-</i> - soms ook behoud van niet-suffigale -<i>n</i> (b.v. <i>wapen</i>)
- Holland (e)	niet-suffigale -<i>n</i> wordt er wel eens behouden (cf. <i>wapen</i>), het vaakst in ongelede ww.-vormen (b.v. ik <i>teken</i>)
- het Midden-Nederlandse Rivieren-gebied (f)	idem
TYPE III (MET EN ZONDER APOCOPE, STERK REGELBEPAALD)	
- de oostelijke helft van Oost-Vlaanderen + het Land van Hulst + het zuidwesten van Vlaams-Brabant	behoud van -<i>n</i> in adnominale én niet-adnominale woorden indien volgend woord met vocaal of de cons. <i>t-/d-/b-</i> begint
- de Zeeuwse + Zuid-Hollandse eilanden (g)	- systematische -<i>n</i>-apocope in ww.-vormen (behalve gerundium) - apocope van -<i>n</i> in niet-suffigale -<i>ən</i> - geen apocope van mv.-<i>n</i>
- de kop van Noord-Holland	doorgaans geen deletie van -<i>n</i> in semi-Nominale ww.-vormen (volt. deelw. + gerundium) en idem in niet-suffigale -<i>ən</i>
- de uiterste westrand van Frans-Vlaanderen	-<i>n</i>-deletie enkel in (gelede) werkwoordvormen

TYPE IV (MET EN ZONDER APOCOPE, OPTIONEEL)		
- de noordelijke helft van Utrecht (incl. het Gooi)		
- het relict-gebiedje in de Antwerpse + de Limburgse Kempen		• <i>-n</i>-behoud is hier een archaïsme aan het worden (zeker in niet-adnominale woorden)
(a)	=	Gelderland ten noorden van het Rivierengebied (dus ook de Veluwe), Overijssel, Urk, Drente, Groningen en de Stellingwerven; ook zowat de hele zuidkust van het IJsselmeer tot Huizen (E 127).
(b)	=	De westelijke 2/3 van Zeeuws-Vlaanderen (behalve Sas van Gent), ongeveer de westelijke helft van Oost-Vlaanderen, heel West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen (behalve de uiterste westrand).
(c)	=	Nederlands en Belgisch Limburg behalve enkele rurale plaatsen in de Limburgse Kempen.
(d)	=	Ongeveer heel Noord-Brabant, Antwerpen (behalve het oosten van de Antwerpse Kempen) en Zuid-Brabant (behalve het gebied ten westen van de Zenne).
(e)	=	Zuid-Holland (behalve de eilanden) en Noord-Holland behalve de kop ervan en ook de meest oostelijke plaatsen aan de zuidelijke oever van het IJsselmeer (buurt van Huizen / E 127).
(f)	=	Inclusief het zuiden van Utrecht, tot en met Utrecht-stad (E 192).
(g)	=	Exclusief de staart van Zuid-Beveland (veeleer type I) en Vlissingen / I 83 (= type II).

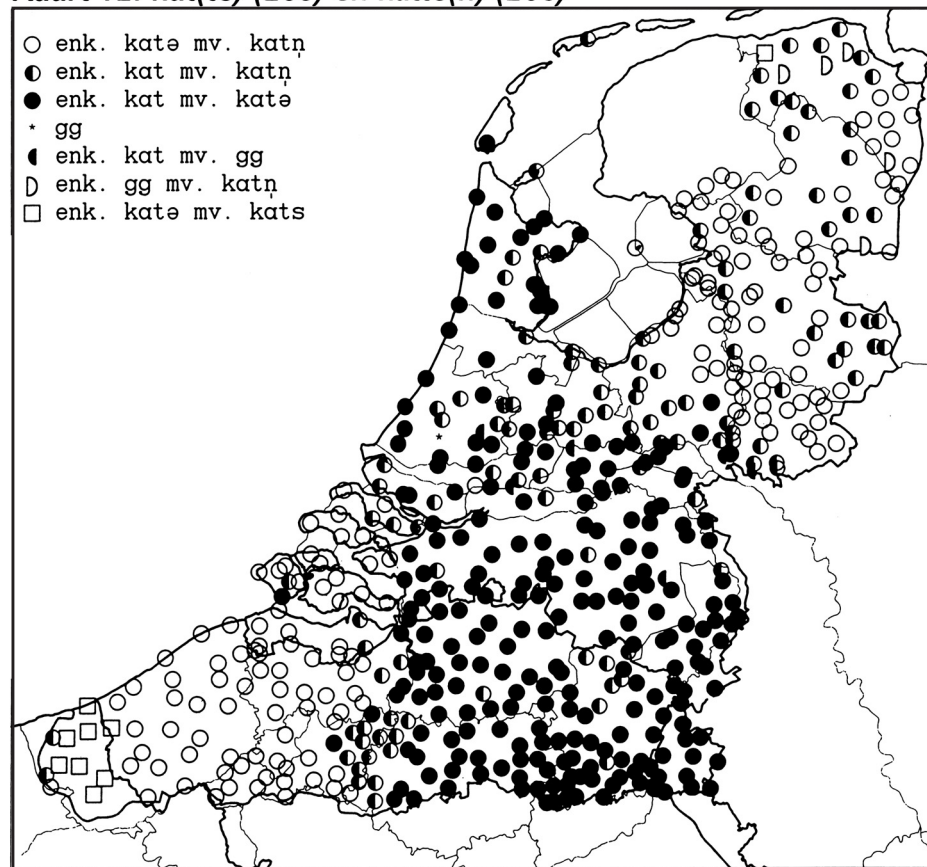
Deze vrij ruwe schets - die uiteraard om precisering vraagt via lokale(re) studies - biedt ons voldoende mogelijkheden om de historische achtergrond van het *-n*-deletielandschap onder de loep te nemen.

Vóór ons heeft Hol (1947) daar al een poging toe ondernomen. Kort samengevat komt haar visie hierop neer: het noordoosten en het zuidwesten hebben de aloude toestand (*met +/-* algemene *-n*) bewaard, terwijl de centrale(re) en zuidoostelijke gebieden een innovatie (nl. *-n*-apocope) hebben gekend. *Enerzijds* is die langs de Rijn vanuit zuidelijker Duitse dialecten naar het noordelijker Rijnland en vandaar via Rijn en Maas naar het Middennederlandse Rivierengebied en wellicht zelfs naar Holland overgebracht, *anderzijds* moet er een autonome apocoperingsimpuls uitgegaan zijn van (Zuid-)Brabant. Met de belangrijkste ingrediënten van deze visie kunnen wij het eens zijn. De influx van *-n*-loze vormen vanuit het Nederrijnse gebied wordt perfect ondersteund door kaart(beeld) (11), waarop naast GTP-data ook gegevens uit de *Deutscher Sprachatlas*⁷ verwerkt zijn. Dat grote rivieren en meer bepaald de Rijn – zeker in tijden dat ze de belangrijkste transport- en contact-

Kaart (11): ww. 3e pers. mv. (GTP + DSA)

Kaart 12: *kat(te)* (265) en *katte(n)* (266)

wegen op langere afstand waren – ook als uitstekende geleiders van taalvernieuwingen fungeerden, is voldoende bekend uit de Duitse dialectologie (zie o.a. Frings 1956).⁸ Dat voor de Zuidelijke Nederlanden de oudste (14de-eeuwse) attestaties van *-n*-loze vormen in Brabantse teksten te vinden zijn, weten we al via Van Loey (1962: 93). Perfect in de lijn van die visie ligt het feit dat het gebied tussen de twee aanvoercentra (de Rijn met Keulen in het oosten en Zuid-Brabant meer in het westen) – Limburg dus, en dan vooral zuidelijk Limburg – ook al vroeg *-n* apocopeerde en het verschijnsel ook nu nog vrij algemeen kent (type II).

Toch moeten we er ons voor hoeden de complexe geografie van de *-n*-deletie *uitsluitend* vanuit een expansionistische en veeleer monogenetische invalshoek (slechts *twee* aanvoercentra) te willen verklaren. Om te beginnen gaat het hier om een vrij natuurlijk fonologisch proces, nl. de deletie van een coronale consonant in de coda van een (onbeklemtoonde) syllabe.⁹ De apocope van *-n* is dan ook een bekend fenomeen in (delen van) alle West- en Noord-Germaanse taalgebieden.

Hoe natuurlijker een taalverandering, hoe meer een polygenetische opkomst overwogen moet worden (en hoe minder expansie vanuit één of een paar centra). Bovendien kan zo'n verandering vergemakkelijkt of bemoeilijkt worden door allerlei structurele factoren. Zo lijkt het ons absoluut geen toeval dat de apocope (nog ?) niet echt is kunnen doordringen in die gebieden waar een wordeinde op al dan niet suffigale *-ə* heel nadrukkelijk voorkwam / voorkomt doordat er geen sjwa-apocope optrad. Zoals uit kaart (12) blijkt, bedoelen wij hier het noordoostelijke en het zuidwestelijke dialectgebied: daar bleef eind-*ə* bewaard en (dus ?) ook eind-*n* na sjwa. De ruimtelijke distributie van beide verschijnselen vertoont zoveel parallellie dat een causaal verband voor de hand ligt. Die visie vinden we trouwens al geformuleerd in Weijnen (1966) en Van Loon (1986). Enigszins ambigu in deze aangelegenheid lijken de Zeeuwse eilanden. Daar zijn alle werkwoordvormen (behalve het

⁷ In deze kaart zijn de volgende data verwerkt: de GTP-gegevens voor 3de pers. mv. *kloppen* (1646), *leven* (1663), *breken* (1680), *krijgen* (1280) en *zwingen* (1697) enerzijds, en kaart (7) uit de Deutsche Sprachatlas voor 3de pers. mv. van *fliegen*, *beissen*, *sitzen* en *mähen* anderzijds.

⁸ Rivieren kunnen echter ook eeuwenlang belangrijke contactgrenzen geweest zijn en daardoor mettertijd uitgegroeid zijn tot sterke dialectgrenzen. Dat is o.a. het geval (geweest) met de Beneden-Schelde tussen Antwerpen en het Waasland. M.b.t. de *-n*-apocope zien we de Beneden-Schelde echter in beide rollen. Op macroniveau scheidt ze een Brabants gebied met vrij algemene *-n*-apocope (type II) van een Vlaams gebied met (vooral vóór pauze) weinig of geen *-n*-deletie (type III), maar op microvlak heeft ze het Brabantse deletietype toch naar de plaatsen langs de Wase linkeroever (van Temse tot Doel, zie noot 6) overgebracht.

gerundium) al *-n*-loos (wellicht onder Hollandse invloed) maar in substantivische en ook sommige adjectivische vormen hield *-n* (voorlopig ?) stand. De verklaring hiervoor is o.i. te zoeken in het feit dat net in die woordsoorten ook nog veel ongelede vormen op *-ə* overleven (b.v. *strātə*, *vrouwə*, *bēddə*, *schōnə*, *diepə*, *tienə*, enz.).

In het licht van dit alles zouden we voor de zuidelijkere Nederlandse dialecten een kaartbeeld mogen verwachten met twee grote gebieden: een westelijk gebied *zonder -n*-apocope en een oostelijk (Brabant + Limburg) *met -n*-apocope. Zoals uit hfst. 2 al gebleken is, valt de realiteit een stuk complexer uit. Dat komt doordat een aantal grammaticale en fonologische factoren een nuancerende en diversifiërende rol spelen. Op het eerste vlak noemen we het onderscheid *adnominale* vs. *niet-adnominale* woord(vorm)en. Op fonologisch vlak is die rol vooral toebedeeld aan wat zich ter rechterzijde bevindt. Ons geografisch overzicht van de zuidelijke dialecten, dat hieronder volgt, maakt dan ook primair een onderscheid tussen *adnominale* en *niet-adnominale* woord(vorm)en. In tweede instantie kijken we naar de fonologische ‘rechterzijde’; tertiair betrekken we er nog allerlei andere (vooral grammaticale) factoren bij.

3.2. *Slot-n-deletie in de zuidelijke Ndl. dialecten in ADNOMINALE woorden*

Zoals al eerder gezegd werd, gaat het hier om attributief gebruikte woord(vorm)en vóór mannelijke substantieven in het enkelvoud. Wegens zgn. accusativisme hebben die voorbepalende woordvormen historisch / onderliggend de uitgang *-ən*.

De geografische variatie m.b.t. behoud of verlies van die *-n* wordt helemaal bepaald door de aard van de anlaut van het volgende woord. Het beeld dat we hieronder van die variatie ophangen, gaat terug op Taeldeman (1980) en talrijke kaarten op basis van het GTP-materiaal, waarvan er een aantal (kaart 1 tot 6) in deze bijdrage opgenomen zijn.

- Het meest verbrokkelde kaartbeeld laat het Frans- en West-Vlaamse dialectgebied zien. We kunnen hier drie subgebieden onderscheiden, waarvan de eerste twee elkaars antipode zijn:
 - (a) Frans-Vlaanderen + de Belgische Westhoek + de streek van Ieper-Poperinge: algemeen *-n*-behoud:

⁹ Cf. ook de deletie van *-s* (b.v. *mais*), *-t* (b.v. *état*) en *-r* (b.v. *regarder*) in het Frans.

b.v. (15) *ən dikkən tak*
ən oudən vent
mijnən jongstən zeune

- (b) Noord-West-Vlaanderen (inclusief Brugge / H 36 en Oostende / H 16): algemene *-n*-apocope behalve als het volgende woord met een vocaal begint¹⁰:

b.v. (16) *ə dikkə tak*
ən oudə vent
mijnə jongstə zeune

- (c) “Continentaal” West-Vlaanderen (inclusief Kortrijk / N 141) delet eind-*n* behalve vóór vocaal en de consonanten *t-/d-/b-*:

b.v. (17) *nən dikkən tak*
ən oudə vent
mijnə jongstə zeune

Met die laatste conditionering sluit het zuidoosten van West-Vlaanderen aan bij het Oost-Vlaamse gebied.

- Oost-Vlaanderen blijkt nu eens een relatief uniform kaartbeeld op te leveren: overal valt flexie-*n* weg behalve als het volgende woord met de consonanten *t-/d-/b-* of met een vocaal begint. We kunnen hier dan ook verwijzen naar dezelfde voorbeelden als onder (c) hierboven. Het oostelijke deel van Oost-Vlaanderen (het Waasland + de Denderstreek) is een van de weinige subgebieden waar deze ‘rechterzijde’-conditionering gelijk is voor niet-adnominale én adnominale woorden (zie ook p. 8). Bij het Oost-Vlaamse gebied sluit ook het oostelijkste stuk van Zeeuws-Vlaanderen (nl. het Land van Hulst) aan.

¹⁰ Hiermee ging de ontwikkeling van een twee-generasysteem (*de-* en *het-*woorden) gepaard, hoewel mannelijke en vrouwelijke substantieven er (net als in de hele zuidwestelijke dialectgroep) nog op een andere formele manier vrij strak te onderscheiden zijn, nl. door resp. de af- en aanwezigheid van niet-suffigale *-ə*: vgl. masc. een *vent*, een *dag*, een *mens* en fem. een *kerkə*, een *strātə*, een *deurə* (zie in dat verband ook Haegeman & Van Peteghem 2002). Een en ander suggereert dat formele verschillen in suffixen het genusonderscheid sterker weergeven dan formele verschillen in het niet meer suffigale wordeinde.

- In het Zeeuwse gebied (inclusief het Zuid-Hollandse Goeree-Overflakkee) is de toestand weer een stuk complexer. Flexie-*n* blijft doorgaans bewaard als het volgende woord met een vocaal begint (zie kaarten 5 en 6). Vóór een woordbegin met het bekende trio van consonanten (nl. *t-/d-/b-*) is flexie-*n* in principe ‘bewaarbaar’ maar die bewaarbaarheid varieert per streek en per consonant.

Wat de aard van de rechterconsonant betreft, zien we dat stemhebbende *d-* en *b-* de genus-*n* (veel) beter bewaren dan de stemloze *t-* (vgl. kaart 1 + 3 tegenover 2).

Geografisch worden de uitersten zowat gevormd door Walcheren (heel weinig *-n*-behoud) en de staart van Zuid-Beveland (heel veel *-n*-behoud vóór *t-/d-/b-*). Ook het grootste deel van Zeeuws-Vlaanderen (het westen en het Land van Axel), Noord-Beveland en Duiveland neigen naar minimaal flexie-*n*-behoud. Op Tholen, Schouwen en vooral Goeree-Overflakkee lijkt *-n* dan weer sterker te staan (althans vóór *d-* en *b-*, veel minder vóór *t-*). Op dat laatste (Zuid-Hollandse) ‘eiland’ blijkt *-n* zelfs nog courant te verschijnen vóór de aldaar niet geprocopeerde *h-* (zie kaart 5).

- Het grote Brabantse gebied (van de Grote Rivieren tot de taalgrens) confronteert ons eveneens met behoorlijk wat variatie, hoewel er toch ook een aantal duidelijke tendensen aan te wijzen zijn:
 - (1) Als het volgende woord met een vocaal begint, is *-n*-behoud zo goed als zeker.
 - (2) Ook vóór het bekende consonantentrio *d-/b-/t-* kan flexie-*n* bijna overal behouden blijven.
 - (3) Van die drie consonanten behoudt *d-* veruit het best de genus-*n* (zie kaart 1), daarop volgt *b-* (echter geen *-n*-behoud in Zuid-Oost-Brabant) (zie kaart 3) en vóór *t-* valt *-n* het gemakkelijkst weg (vooral in West-Noord-Brabant en het noorden van Antwerpen, zie kaart 2).
 - (4) Kaart (5) toont duidelijk aan dat ook niet-geprocopeerde *h-* (in oostelijker Brabant) een uitstekende ‘bewaarder’ van flexie-*n* is.
 - (5) Enkele oudere Oost-Brabantse monografieën (o.a. Goemans 1897, Pauwels 1958 en ook De Bont 1962) signaleren ook *r-* als een potentiële *-n*-behoudende consonant, maar in het GTP-materiaal hebben we daar niet veel indicaties meer van gevonden.
 - (6) In de ene streek staat het behoud van flexie-*n* (vóór de consonanten *t-/d-/b-*) veel sterker dan in de andere. De twee extremen zijn hier Zuid-West-Brabant (met heel sterke flexie-*n*) en West-Noord-Brabant (met fel verzwakte genus-*n*).

- In Limburg zijn er weer constanten en variabelen, zowel wat de conditionerende factoren voor flexie-*n*-behoud als wat de intensiteit in de diverse subgebieden betreft.

Qua conditionerende beginconsonanten (van het volgende woord) zien we één duidelijk verschil met de vorige gebieden: in bijna heel Limburg (behalve het uiterste noorden) heeft *b-* geen *-n*-conserverend effect (zie kaart 3) en zeker in Zuid-Limburg is ook *t-* geen sterke factor van *-n*-behoud.

Verder zien we ook van streek tot streek grote intensiteitsverschillen wat het flexie-*n*-behoud betreft: van erg minimaal in het zuidoosten tot erg courant in het noorden van Belgisch Limburg.

M.b.t de zuidelijkere Ndl. dialecten dringen zich uit dit geografisch overzicht vier conclusies op inzake de deleerbaarheid van *-n* in adnominale woorden: (1) Linguïstisch wordt de weglaatbaarheid van eind-*n* uitsluitend door de fonologische ‘rechterzijde’ (het beginelement van het volgende woord) bepaald.

(2) Vóór een (volgend woord met in de anlaut een) vocaal is genus-*n* overal aanwezig (b.v. *nə nieuwən auto*).

(3) Heeft het volgende woord een consonantisch begin, dan zijn er bijna altijd sterke restricties op het *-n*-behoud. Gemiddeld garanderen *t-/d-/b-/h-* (deze laatste natuurlijk alleen waar hij niet geprocopeerd is) een veel steviger *-n*-behoud dan de overige consonanten.

(4) Afgezien van de in het aanzetstuk ongearticuleerde (en in de westelijker gebieden ook geprocopeerde) *h-* is het trio *t-/d-/b-* m.b.t. *-n*-behoud gemiddeld (maar niet in alle gebieden) nog in lichte mate als volgt hiërarchiseerbaar: *d- > b- > t-*.

De vraag naar de natuurlijkheid van dat *-n*-conserverende consonantentrio is al eerder gesteld (zie o.a. Taeldeman 1980: 227 en ook De Vriendt 2001 in deze bundel). Heel wat natuurlijker zijn in alle geval de duo's *<d + b>* (= stemhebbende obstruenten) en *<d + t>* (= coronale obstruenten) en zelfs het kwartet *<d + t + b + p>* (= anterieure obstruenten). En toch zien we enkel in Limburg een (her?)conditionering naar één van die drie natuurlijker verzamelingen (met name naar *<d + t>*). Het natuurlijke kwartet blijkt zelfs nergens te opereren. Dus zowel in de ruimte als in de tijd (cf. de 120 jaar oude materiaalverzame-ling-Willems, ca. 1885) blijven we uiteindelijk met het minder natuurlijke trio *<d + b + t>* (in die hiërarchie) geconfronteerd worden. O.i. werpt de volgende tabel toch enig licht op deze aangelegenheid:

	<i>n</i>	<i>d</i>	<i>b</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
ant.	+	+	+	+	+
cor.	+	+	ə	+	ə
cont.	-	-	-	-	-
stem	+	+	+	ə	ə
ə : andere featurewaarde dan <i>n</i>					

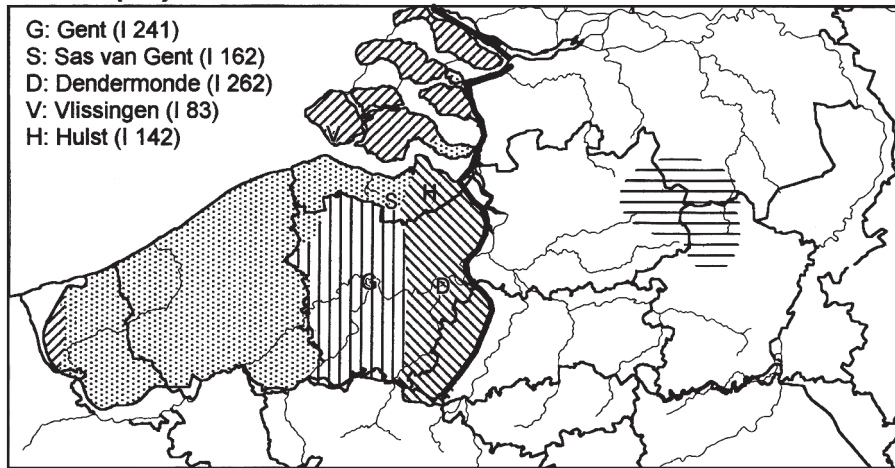
In die tabel staan links de waarden van de voor *-n* cruciale features. Rechts vinden we de waarden voor dezelfde features maar dan bij de vier hierboven genoemde obstruenten. Daarbij valt op dat (1) *d*, die eind-*n* ongetwijfeld het best bewaart, dezelfde constellatie heeft (althans voor de betrokken features), (2) *b* en *t*, die eveneens (maar in sommige streken minder sterk) een *-n*-conserverend effect hebben, maar voor één cruciaal feature van *-n* verschillen, en (3) dat *p*, die nergens de flexie-*n* vasthoudt, al twee featureverschillen met *-n* vertoont. Een en ander is samenvatbaar in de volgende formulering: *beginobstruenten aan de rechterzijde moeten zeker de kenmerken [+ anterieur] en [- continuant] hebben en mogen verder maar voor één van de features [coronaal] en [stem] van de voorafgaande -n verschillen.*

3.3. Slot-*n*-deletie in de zuidelijke Ndl. dialecten in NIET-ADNOMINALE woord(vorm)en

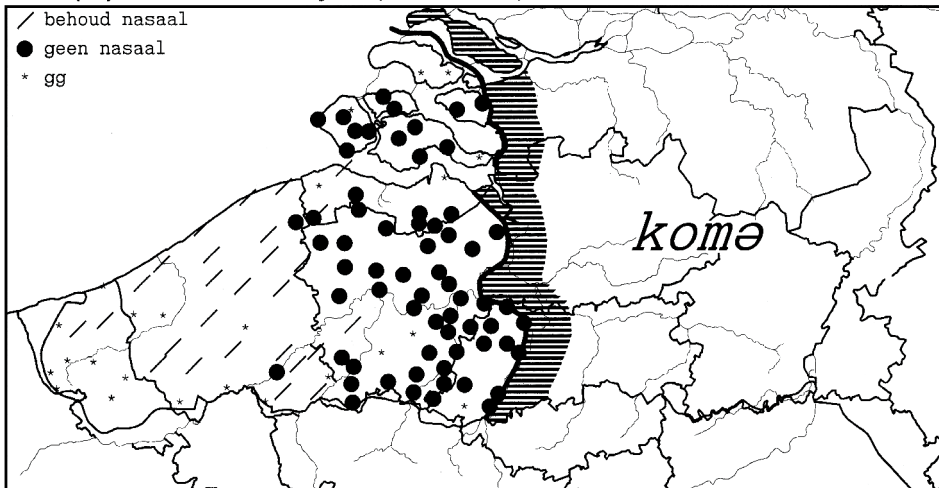
In een eerdere paragraaf (3.1.) hebben we betoogd dat het al dan niet wegval- len van finale *-n* (ook) door een belangrijke structurele factor geconditioneerd is of toch kan zijn, nl. de aan-of afwezigheid van doorgaans niet-suffigale eind-*ə*. Waar in de ongelede woordvorm een eind-*ə* kan voorkomen, mist het suffix *-ə* (zonder *-n*) de nodige distinctiviteit.

Als het voorafgaande klopt, zouden we een *-n*-apocoperingskaart mogen verwachten waarop duidelijk twee hoofdgebieden te onderscheiden zijn: een westelijk / Vlaams + Zeeuws gebied mét *-n* (wegens geen apocope van niet-suffigale *-ə*) en een oostelijk / Brabants + Limburgs gebied zónder *-n* (wegens apocope van niet-suffigale *-ə*). De grens tussen beide zou dan ongeveer moeten samenvallen met de (oostelijkste) grens van het sjwa-behoud. Uit het volgende overzicht zal blijken dat die grens zich inderdaad manifesteert, maar niet in een absolute vorm: ook ten westen (in Oost-Vlaanderen) *kan* eind-*n* onder welbepaalde omstandigheden wegvallen en ten oosten (in Brabant en Limburg) is eind-*n* in niet-adnominale woorden niet helemaal afwezig. De impact van die toch wel erg fundamentele grens

Kaart (13): n-deletie in niet-adnominale woorden

Kaart (14): komen keuren/kijken (RND nr. 107)

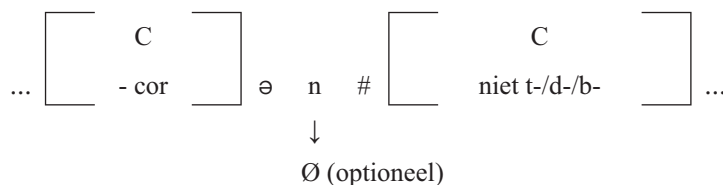

kunnen we als volgt omschrijven: in het westelijke gebied (met uitzondering van enkele nog te bespreken gebiedjes en plaatsen) valt *-n* *nooit* weg *vóór* een pauze en ook *vóór* een consonant zijn er op z'n minst sterke beperkingen op de deleerbaarheid ervan. In het oostelijke gebied valt *-n* in principe *vóór* pauze en *vóór* (alle) consonanten weg. Kaart (13) toont een (ruwe) indeling van ons onderzoeksgebied m.b.t. *n*-deletie in *niet-adnominale* woorden. De dikkere grenslijn visualiseert daarbij de hierboven besproken fundamentele west/oost-tweedeling.

3.3.1. HET WESTELIJKE (VLAAMSE + ZEEUWSE) GEBIED

In dat westelijke gebied worden we grosso modo met een *terraslandschap* geconfronteerd, in die zin dat naar het (zuid)westen toe de eind-*n* nadrukkelijker aanwezig is. We beschrijven dat terras in vier fases / subgebieden:

- (a) Frans- en West-Vlaanderen: op de uiterste westrand na (waar eind-*n* toch systematisch wegvalt in verbale vormen, zie Ryckeboer 1975) heeft dit gebied *nooit -n-deletie*.
- (b) Ongeveer de westelijke 2/3 van Oost-Vlaanderen (behalve Gent, zie verder) + Zeeuws-Vlaanderen (behalve Sas van Gent / I 162 en het Land van Hulst): hier is (optionele) *-n*-deletie enkel *mogelijk* in de volgende context:

Die tendens is sterker ingeval het 'linker' woord een werkwoord is.
Voorbeelden:

- (18) ... $\bar{l}op\emptyset(n)$ klagen
 ... $k\bar{o}m\emptyset(n)$ keuren
 maar: ... $\bar{l}at[\bar{n}]$ keuren (zelden $lat\emptyset(n)$ keuren)
 ... $\bar{l}op[\bar{m}]$ babbelen
 $b\bar{o}[\bar{m} :]$ kappen (zelden $b\bar{o}m\emptyset(n)$ kappen)

Ter illustratie nemen we hier een kaartje met RND-materiaal van de sequentie *...komen keuren* (zin 107) op (zie kaart 14).

- (c) Het oostelijk deel van Oost-Vlaanderen (Waasland + Denderstreek) + het Land van Hulst (behalve Hulst / I 142 zelf) + Zuid-West-Brabant (op de linkeroever van de Zenne): hier is een ruimere versie van de vorige regel van toepassing, in die zin dat de condities op de linkerkant zijn weggevallen en dat de regel nu een obligaat karakter heeft. Met andere woorden: *-n* wordt hier systematisch geapocopeerd vóór een consonant die niet *t-/d-/b-* is.

Voorbeelden:

- (19) { (h)uizə*n* tekenen
 { (h)uizə*n* bouwen
- { (h)uizə(*n*) kopen
 { (in) (h)uizə(*n*) wonen

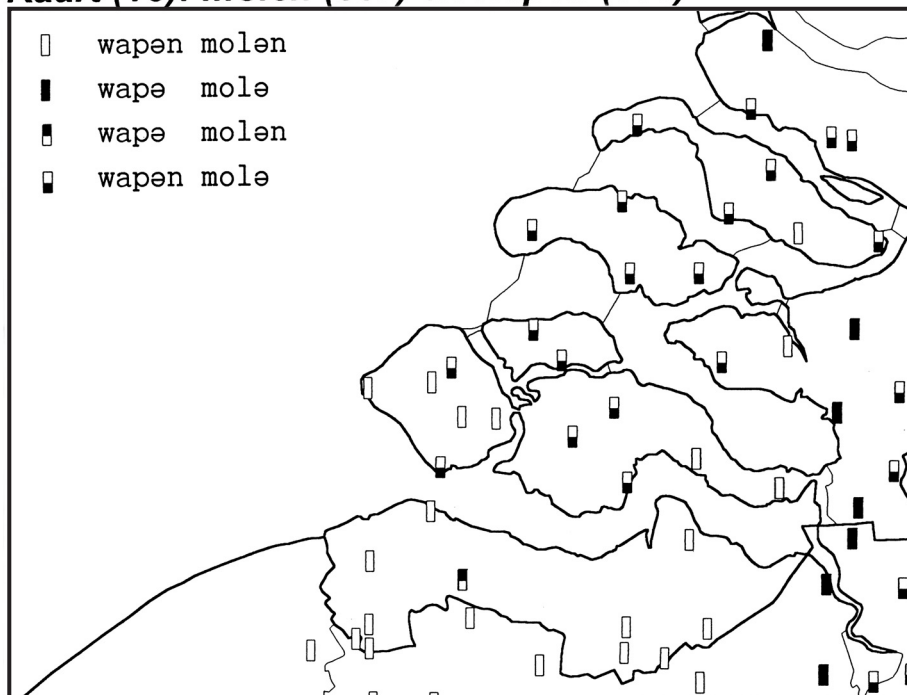
N.B. Dit is een van de weinige subgebieden waar de fonologische conditionering van *-n*-deletie gelijk is voor adnominale en niet-adnominale woord(vorm)en.

Deze drie westelijke subgebieden hebben dus gemeen dat *-n* nooit vóór pauze wegvalt, maar vóór consonant (niet *t-/d-/b-*) zien we een naar het oosten toenemende weglaatbaarheid van *-n*.

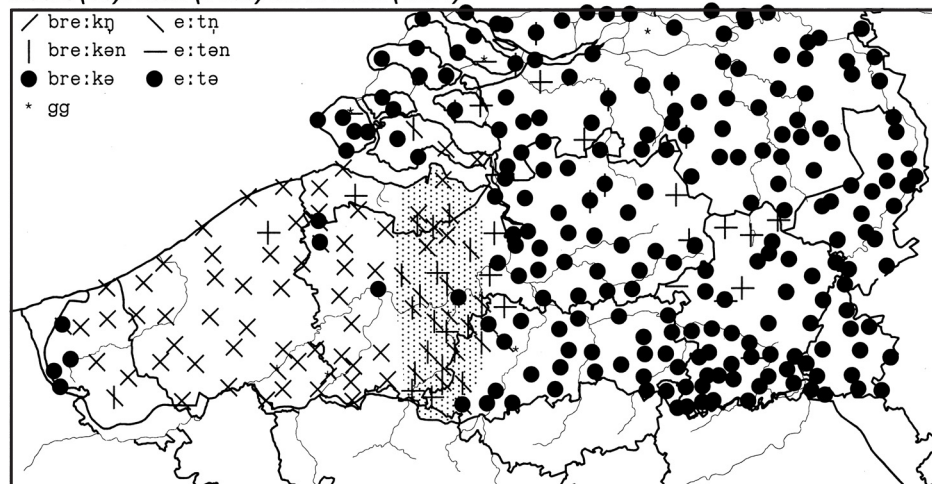
In dat grote westelijke gebied vormen een aantal kleinere gebieden en ook enkele “geïsoleerde” plaatsen (doorgaans steden) een uitzondering in die zin dat eind-*n* daar onder bepaalde omstandigheden ook vóór pauze kan wegvallen:

- Op de Zeeuwse eilanden (maar niet de staart van Zuid-Beveland) en op Goeree-Overflakkee doet er zich – wellicht onder Hollandse invloed – ook deletie van *-n* vóór pauze voor, doch enkel in die woordcategorieën waar dat binnen het paradigma geen aanleiding geeft tot structurele ambiguïteit: dus wel in *werkwoordvormen* (behalve het gerundium, dat vroeger een auslaut-*ə* had) en uitzonderlijk ook wel eens in substantieven met niet-suffigale *-ən*, maar in dat geval is de apocope sterk lexicaal bepaald (zie o.a. ook De Vin 1952: 18-19). Vgl. de gecombineerde kaart (15) van *molen* (heel vaak apocope) en *wapen* (enkel apocope in Vlissingen / I 83). Er doet zich dus (behalve in Vlissingen) nooit *-n*-deletie voor in meervoudsvormen van substantieven.

Kaart (15): molen (387) en wapen (695)

Kaart (16): eten (1185) en breken (1691)

- Aan de uiterste westrand van Frans-Vlaanderen komt ook *-n*-deletie voor onder ongeveer dezelfde omstandigheden (cf. Ryckeboer 1975).
- Een aantal *steden* nemen een eilandpositie in tegenover het omringende platteland doordat ze de *-n* eveneens soms vóór pauze deleren:¹¹
 - Vlissingen (I 83), Sas van Gent (I 162), Hulst (I 142) en Dendermonde (I 262) deleren *-n* systematisch vóór pauze en ook vóór alle consonanten. Vlissingen gedraagt zich (ook) hier als een soort Hollandse voorpost. Dat kan ook gelden voor Sas van Gent, al is hier ook invloed van Gent mogelijk. Hulst en Dendermonde zien we als Brabantse bruggenhoofden.
 - Gent (I 241) kent ook systematisch *-n*-deletie vóór pauze en vóór de meeste consonanten, maar vóór de consonanten *t-/d-/b-* is dat niet het geval.

Voorbeelden:

- (20) ... nieuw(e) (h)uizə(n)
 ... (h)uizə(n) kopə(n)
 ... in (h)uizə(n) wonə(n)
 ... (h)uizən tekenə(n)
 ... (h)uizəm bouwə(n)

Ook in het Gents zijn de deletiecondities helemaal gelijk voor adnominale en niet-adnominale woorden.

- Een hele rij plaatsen op de Wase (linker)oever van de Schelde (zie noot 6) deletert (wellicht onder Antwerpse invloed) de eind-*n* op z'n Brabants: systematisch vóór pauze en vóór alle consonanten.

3.3.2. HET OOSTELIJKE (BRABANTSE + LIMBURGSE) GEBIED

Hier is de *-n*-apocope maximaal: ze manifesteert zich systematisch vóór pauze en ook vóór alle consonanten.

Alleen als het volgende woord met een vocaal begint, blijft *-n* (als een soort verbindingsselement) bewaard.

Toch is er één grammaticale categorie waarop *-n*-deletie niet systematisch van toepassing is: ongelede woorden op *-ən* (die liefst door een niet-coronale

¹¹ Tot de *-n*-loze stadsdialecten in het westelijk gebied moeten tot in de 19de eeuw ook Oudenaarde (O 96) en Kortrijk (N 141) behoord hebben. Dat blijkt nog uit 19de-eeuwse bronnen: voor Kortrijk o.a. uit Snellaerts beschrijving van het Kortrijks in 1844 (zie Debrabandere 1972) en voor Oudenaarde uit de transcriptie van de parabel van de Verloren Zoon in het Oudenaards, die verscheen in J.F. Willems' *Belgisch Museum* X (1846), 239-240.

consonant voorafgegaan wordt). Voorbeelden: *teken*, (ik) *teken*, *wapen*, *leugen*, *oven* (zie kaart 7 van *wapen*, en ook de oudere monografieën van Goemans 1897, Grootaers 1907, Pauwels 1958 en De Bont 1962).

Binnen dat grote oostelijke gebied zien we slechts twee zones waar duidelijk minder geapocopeerd wordt in niet-adnominale woorden:

- a) In het oosten van de Antwerpse Kempen (o.a. Balen / K 277) en in de aansluitende Limburgse Kempen (o.a. Lommel / K 278) is er een sterk regressief gebiedje waar *-n* behouden kan blijven vóór pauze en vóór consonant (zie ook Belemans - Goossens 2000: 219-220).
- b) In de Noord-Brabantse Kempen (o.a. in Oerle / L 224, zie ook De Bont 1962: 192v.) valt *-n* wel weg vóór pauze en ook vóór de meeste consonanten, maar niet (noodzakelijk) vóór *t-/d-/b-/r-/h-*.

Voorbeelden:

- (21) ... $\text{lop}\theta(n) \#_p$
 ... $\text{lop}\theta(n) \text{lieg}\theta(n)$
 ... $\text{blijv}\theta(n) \text{zitt}\theta(n)$

tegenover:

- ... $\text{lat}\theta n \text{drink}\theta(n)$
 ... $\text{lat}\theta m \text{breng}\theta(n)$
 ... $\text{lat}\theta n \text{rust}\theta(n)$
 ... $\text{blijv}\theta n \text{hang}\theta(n)$

Dat brengt mee dat ook hier de conditionering van de *-n*-deletie gelijk is voor adnominale én niet-adnominale woorden.

Op kaart (13) proberen we dit geografisch overzicht van *-n* in niet-adnominale woorden te visualiseren.

4. Postlexicale arrangementen van niet-geapocopeerde $-(\theta)n$

Tot nog toe hebben we het enkel over de aan- of afwezigheid van onderliggende $-(\theta)n/$ gehad. Als die $-n/$ behouden blijft, kan ze echter nog allerlei post-lexicale modificaties ondergaan die door het consonantisme ter linker- en/of ter rechterzijde geconditioneerd zijn.

4.1. *De aard van de modificatie(s)*

4.1.1. SYLLABERING

In een groot zuidwestelijk gebied (net als in de noordoostelijke dialecten) wordt bewaarde *-ən/* gesonantiseerd / gesyllabeerd, d.w.z. dat de sjwa in de *-n* geïntegreerd wordt. In grote trekken is dit zuidwestelijk verschijnsel beperkt tot de vier ‘Vlaanders’: Frans-, West-, Zeeuws- en Oost-Vlaanderen (inclusief het zuidwesten van Brabant, links van de Zenne). Op de Zeeuwse eilanden komt gesyllabeerde [ɲ] enkel in de staart van Zuid-Beveland voor. Binnen dat Vlaamse syllaberingsgebied moeten we nog een tweedeling maken tussen een westelijk subgebied met algemene syllabering (na alle consonanten) en een oostelijk subgebied, waar *-n* enkel na een coronale consonant gesyllabeerd wordt. Zoals uit kaart (16) blijkt, loopt die grens van noord naar zuid dwars door Zeeuws- en Oost-Vlaanderen: in het Land van Hulst, het Waasland en de Denderstreek wordt *-ən* enkel na coronale consonant gesyllabeerd.

Wanneer de aan *-ən* voorafgaande consonant sonorant (maar niet *-r*) is, gebeuren met *-ɲ* twee dingen: (1) rekking + evt. nasalering van de sonorante C en (2) deletie van *-n*. Schematisch:

(22)	(1)	(2)	
bĕlən	→ bĕl:n	→ bĕl:	
kĕnən	→ kĕn:n	→ kĕn:	
bōmən	→ bōm:n	→ bōm:	
ziŋən	→ ziŋ:n	→ zĩŋ:	
leeuwən	→ leeuw̃:n	→ leeuw̃:	
drājen	→ drāj:n	→ drāj:	

Uiteraard niet in het oostelijke subgebied wegens [-cor] C vóór *-ən*.

4.1.2. PROGRESSIEVE PLAATSASSIMILATIE VAN GESYLLABEERDE *-N*¹²

Wanneer de consonant vóór *-ɲ* een obstruent is, past *-ɲ* zich qua articulatieplaats aan die voorafgaande obstruent aan. Schematisch:

(23)	-pɲ	→ -pɱ	(b.v. lōpɱ)
	-bɲ	→ -bɱ	(b.v. krǎbɱ)
	-fɲ	→ -fɸ	(b.v. hĕfɸ)
	-vɲ	→ -vɸ	(b.v. ʁĕvɸ)
	-kɲ	→ -kɸ	(b.v. zoekɸ)
	-ʁɲ	→ -ʁɸ	(b.v. zĕgɸ)

Bij laryngalisering van beide laatste, velaire obstruenten ($\rightarrow$ [ʔ] en [h]), kan de *-ŋ* zich vanzelfsprekend niet aanpassen. In dat geval vindt er geen syllabering plaats en gaat de *-n* op in de (genasaleerde) sjwa. Schematisch:

- (24) *-kən* $\rightarrow$ *-ʔən* $\rightarrow$ *-ʔ̃*
 b.v. Maldegems [zuʔ̃] = zoeken
 -xən $\rightarrow$ *-hən* $\rightarrow$ *-h̃*
 b.v. Maldegems [zweh̃] = zwijgen

Volgt op deze laatste twee sequenties met laryngale C echter een woord met vocaalbegin, dan wordt *-n* weer apart hoorbaar:

vgl. (25) Maldegems / I 154

[zweh̃] #_p
 [zweh̃ən] *altijd*

4.1.3. REGRESSIEVE ASSIMILATIE VAN *-N* IN NIET-GESYLLABEERDE *-əN*

Volgt er op niet-geapocopeerde en niet-gesyllabeerde *-(ə)n* een consonant met een andere articulatieplaats dan *-n* – in de praktijk kan dat enkel een *b-* zijn – dan assimileert *-n* nog tot *-m*:

b.v. (26) St.-Niklaas / I 175:

buitə[m]brengen
 opə[m]brekən.

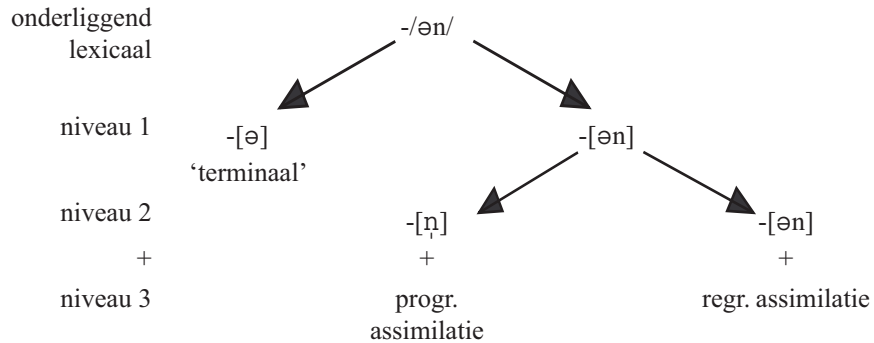
Uit dit alles blijkt dat we hier met een *getrapte* postlexicale modifieringsketen te maken hebben:

- (1) Op een eerste postlexicaal niveau wordt ‘beslist’ over al dan niet deleren van *-n* na sjwa. Op dat niveau opereren dus de apocoperingscondities.
- (2) In tweede instantie *kan* op niet-gedeleerde *-n* de (geografisch variabele) syllaberingsregel inwerken.

¹² Vanzelfsprekend kan dit enkel in het westelijk subgebied waar *-ən* ook syllabeert na niet-coronale C; na coronale C is progressieve plaatsassimilatie van *-ŋ* uiteraard onmogelijk.

- (3) Op het laagste niveau past (3a) de gesyllabeerde $-ŋ$ zich nog aan de articulatieplaats van de voorafgaande consonant aan en (3b) assimileert in de niet-gesyllabeerde $-ən$ de $-n$ qua articulatieplaats regressief aan de (enige mogelijke niet-coronale) consonant b - ($-n \rightarrow -m$).

Schematisch:

Aangezien de modificaties op niveau 3 obligaat voortvloeien uit niveau 2, is een fusie van beide niveaus te verantwoorden.

We illustreren die postlexicale gelaagdheid aan dialecten uit het oosten en het westen van Oost-Vlaanderen:

	WEST		OOST
lopen kijken	$-/pən/$ $\swarrow \searrow$ $-[pə]$ $-/pən/$ $\downarrow$ $-[pŋ]$	niv. 1 niv. 2 + 3	$-/pən/$ $\downarrow$ $-[pə]$
zitten kijken	$-/tən/$ $\downarrow$ $-/tən/$ $\downarrow$ $-[tŋ]$	niv. 1 niv. 2 + 3	$-tən$ $\downarrow$ $-[tə]$

lopen babbelen	-/pən/	niv. 1 niv. 2 + 3	-/pən/
	↓		↓
	-/pən/		-/pən/
zitten babbelen	↓	niv. 1 niv. 2 + 3	↓
	-[p̥m̥]		-[p̥em̥]
	-/tən/	niv. 1 niv. 2 + 3	-/tən/
	↓		↓
	-/tən/		-/tən/
	↓		↓
	-[t̥n̥]		[t̥n̥]

Op het hoogste niveau wordt over al dan niet apocoperen ‘beslist’; daarop kunnen (bij niet-apocope) nog syllabering en allerlei assimilatorische modificaties plaatsvinden.

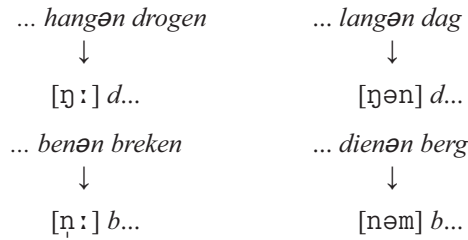
4.2. Een verschillende postlexicale behandeling van *-ən* in *adnominale* en *niet-adnominale* woorden op niveau (2) + (3)

Al vanaf het begin van deze uiteenzetting is duidelijk gemaakt dat de condities voor deletie van *-n* (= postlexicaal niveau (1) in de vorige paragraaf) erg kunnen verschillen in *adnominale* woord(vorm)en vs. *niet-adnominale* woorden (zie vooral 2.1.1.). Veel bondiger vermeld (zie p. 4) maar intuïtief en ook vanuit een theoretisch-fonologisch oogpunt veel merkwaardiger is echter het feit dat het (grammaticale) onderscheid adnominaal vs. niet-adnominaal ook soms relevant is m.b.t. allerlei syllaberings- en assimilatieprocessen die we hierboven (4.1.) op een *lager* postlexicaal niveau hebben gesitueerd (eigenlijk: *moeten* situeren).

Wij geven allereerst nog een paar voorbeelden uit het moederdialect van de tweede auteur (maar ook de eerste auteur kent het verschil in zijn moederdialect, het Aalters I 187).

cf. Kleits / I 154a

niet-adnominaal	adnominaal
... <i>pruimən</i> trekken	... <i>krommən</i> tak
↓	↓
[p̥r̥iː] t...	[m̥ən] t...

De voorbeelden maken duidelijk dat bij niet-adnominale woorden meteen (na niveau 1) syllabering (hierboven = niveau 2) plaatsvindt samen met assimilatie van plaats aan de voorafgaande consonant (= niveau 3). In adnominale woorden wordt niet-geapocopeerde ($\theta +$) *-n* niet *gesyllabeerd* MITS ofwel de voorafgaande consonant (in het adnominale woord zelf) ofwel de anlautconsonant van het volgende woord (die dan enkel *b-* kan zijn) ofwel beide C's niet-coronaal zijn. Bevindt *-ən* zich tussen twee coronale consonanten in, dan treedt er wel syllabering op.

cf. (28) Kleits / I 154a
nə kort[n] dag
die[n:] tak

Alles samen is het dus toch wel erg verwonderlijk dat een laag gehiërarchiseerde fonologische overgang als *syllabering* in hoge mate *grammaticaal* geconditioneerd is!

Uit het voorbeeld onder (27) *dien[əm] berg* blijkt dat niet-gesyllabeerde *-(ə)n* alleen nog (regressieve) assimilatie van articulatieplaats (aan *b-*) ondergaat. Hoe groot het gebied is met de hierboven beschreven verschillende postlexicale behandeling van *-ən* in adnominale en niet-adnominale woorden, konden wij niet precies achterhalen. Wij denken dat het een ingrediënt is van het (noord)westelijke Oost-Vlaams.

5. Insertie van *-n-*

Het spiegelbeeld van *-n-*apocope is *-n-*insertie. In heel veel talen van de wereld kunnen we constateren dat coronale consonanten die postvocalisch / in auslautpositie (kunnen) wegvallen, op die zelfde plaats kunnen worden ingelast als het volgende woord met een vocaal begint. Voorbeelden:

(29)		DELETIE	INSERTIE
Frans:	<i>tout</i>	→ [tu]	y a - [t] - il
Brits Engels:	<i>car</i>	→ [kɑ:]	Russia [ɹ] and Cuba
Antwerps:	<i>lopen</i>	→ [lu. əpə]	koffə [n] en thee

In de (meeste) Brabantse en Limburgse dialecten valt (althans in niet-adnominale woorden) eind-*n* altijd weg, tenzij het volgende woord met een vocaal begint. In zo'n situatie kan de native speaker het gevoel krijgen dat die *-n* (louter) als een *linking-n*- gaat functioneren en gaat hij die ook invoegen na een woord dat lexicaal op *-ə* eindigt (b.v. *koffə-n-en thee*).

Al eerder (paragraaf 2.2.2.) hebben we ons met De Vriendt (zie deze bundel) afgevraagd of we hier niet nog een stap verder moeten gaan, in die zin dat we nu ook voor woord(vorm)en met een historische *-n* een synchrone lexicale voorstelling zonder *-n* moeten poneren. Dat zou dan impliceren dat aan elke [n] tussen sjwa en de anlautklinker van het volgende woord een postlexicale / geïnserteerde status toegekend wordt. In paragraaf (2.2.2.) menen we althans voor de Zuid-Brabantse dialecten nog op een argument(je) gewezen te hebben pro lexicale voorstellingen *met -n*.

Een bijzonder intrigerende uitbreiding van de *-n*-insertieregel wordt gesignaleerd in De Bont (1962: 201-205) voor de Noord-Brabantse Kempen.¹³ Daar komt *-n*-insertie ook voor als het volgende woord met een *t-/d-/b-/h-* begint. Voorbeelden (van De Bont zelf):

- (30) de lengtə-[n]-is ...
 waardə-[n]-heget nie
 ... kosse nie staandə-[n]-blijven
 dattə-[n]-daar is ...
 hij zuchttə-[n]-toch zo

In dat dialect(gebied) valt *-n* zowel in adnominale als in niet-adnominale woorden systematisch weg behalve vóór vocaal en de hierboven genoemde consonanten. Dat we in diezelfde context een soort 'hypercorrecte' *-n*-insertie krijgen, is niet zo onlogisch maar toch ook niet zo evident als in een intervocalische positie, waar van een pure hiaatvullende functie sprake kan zijn. Deze 'uitgebreide' *-n*-insertie vinden we dan ook niet in andere dialecten met overigens dezelfde deletiecondities (b.v. het Gents).

¹³ Het geografische bereik van deze uitgebreide *-n*-insertieregel is ons voorlopig onbekend.

6. Samenvatting en slotbeschouwingen

6.1. *Deletie van -n*

In de zuidelijke Nederlandse dialecten blijkt *-n*-deletie van een complex samenspel van fonologische en grammaticale factoren af te hangen en bovendien vertonen die conditionerende factoren nog aanzienlijke verschillen van streek tot streek.

Op *fonologisch* vlak blijkt vooral de rechteromgeving een sterke invloed uit te oefenen. In dat opzicht kunnen we de volgende hiërarchie van *deleervermogen* opstellen:

sterk	(1)	vóór C (niet t-, d-, b-, h-)
↑	(2)	vóór pauze
↓	(3)	vóór C (t-, d-, b-, h-)
zwak	(4)	vóór vocaal

Die hiërarchie fungeert eigenlijk als een implicatieve schaal in de volgende zin: als er zich *-n*-deletie voordoet in positie (n+1), dan doet ze zich zeker ook voor in positie (n).

Met betrekking tot de *grammaticale* conditionering zijn twee duidelijke tendensen aan het licht gekomen:

- (a) Zelden zijn de (fonologische) deletiecondities gelijk in *adnominale* en in *niet-adnominale* woord(vorm)en. Dat hangt vooral met het volgende samen: in *adnominale* woorden is de aard van de *volgconsonant* (in de anlaut van het volgende woord) heel doorslaggevend (met *t-/d-/b-/h-*) vs. de andere consonanten als de courantste dichotomie), terwijl in *niet-adnominale* woorden de positie vóór pauze voor een cruciale tweedeling zorgt. In dat laatste opzicht hebben wij een westelijk gebied zonder *-n*-deletie en een oostelijk gebied met *-n*-deletie onderscheiden (cf. kaart 13).
- (b) In het westelijke (Zeeuwse + Vlaamse) gebied (waar *-n* meestal niet wegvalt vóór pauze) komt *-n*-deletie in niet-adnominale woorden vaker/eerder voor in *verbale* dan in *nominale* woord(vorm)en (cf. o.a. de Zeeuwse eilanden). Hierin speelt vooral een structurele factor (nl. paradigmatische transparantie) een bepalende rol.

Wanneer het gaat om een (klank)verschijnsel waarop zóveel variabele condities kunnen inwerken, zou je logischerwijs verwachten dat er zich in

sommige (sub)gebieden al sterke conditievereenvoudigingen voorgedaan hebben. Aangezien het bovendien toch wel om een *postlexicaal* fenomeen gaat, mag verwacht worden dat vooral de grammaticale conditioneringsaspecten fel gereduceerd en soms zelfs volledig geneutraliseerd worden.

In de door ons onderzochte zuidelijker Ndl. dialecten hebben we zo'n neutralisering maar in vier gebieden aangetroffen:

- (1) De *Westhoek* (maar niet de uiterste westrand van Frans-Vlaanderen). Hier is er werkelijk categoriaal behoud van *-n*: zowel in adnominale als in niet-adnominale woorden, in alle soorten van adnominale en niet-adnominale woorden en ook los van de vraag of *-ən* al dan niet een suffigaal karakter heeft. In dit gebied ontdekten wij bovendien geen enkele vorm van *fonologische* conditionering. Hier is er dus gewoon geen sprake van *-n*-deletie.
- (2) Een *overgangszone* tussen een weinig apocoperend Vlaams gebied en een sterk apocoperend Brabants gebied: het Land van Hulst (min Hulst zelf) + het Waasland + de Denderstreek + het Pajottenland (ten westen van de Zenne). Hier bestaat er alleen maar een restrictie op de *fonologische* rechterzijde: *-n*-deletie indien er onmiddellijk een consonant (niet *t-/d-/b-*) volgt; in andere posities (ook vóór pauze) blijft *-n* behouden. Wij zijn geneigd die spectaculaire conditievereenvoudiging causaal te betrekken op de overgangspositie van dat gebied: precies waar twee gebieden met erg verschillende + complexe regelconditioneringen op elkaar 'botsen', kan daaruit een *sterk vereenvoudigd* systeem (in casu m.b.t. de regelconditionering) ontstaan.
- (3) Een gebied(je?) in de *Noord-Brabantse Kempen* (cf. o.a. De Bont 1962). Ook hier is elke grammaticale conditioneringsfactor irrelevant (geworden?): eind-*n* valt *altijd weg* (ook vóór pauze) *tenzij het volgende woord met d-/t-/b-/r-/h- of vocaal begint*. Er blijft dus alleen nog een fonologische conditie op de rechterzijde over.
- (4) In het *Gents* heeft de *-n*-deletie een (puur fonologische) conditionering die heel nauw bij de vorige (onder 3) aansluit: eind-*n* valt *altijd weg tenzij het volgende woord met t-/d-/b- of een vocaal begint*. Ook hier kan de ontgrammaticalisering het gevolg zijn van een confrontatie tussen het nauwelijks apocoperende Oost-Vlaams (plattelands)dialect en het heel sterk verbrabantste (en dus ook meer apocoperende) stadsdialect van Gent.

Wat de *geografie* van de *-n*-deletie betreft, moeten we alweer een fundamenteel onderscheid maken tussen adnominale en niet-adnominale woord(vorm)en. In *adnominale* woorden is het *-n*-behoud nagenoeg beperkt tot ons onderzoeksgebied: de zuidelijker Ndl. dialecten (met de Grote Rivieren als noordgrens).

In de noordelijker dialecten signaleert het GTP-materiaal enkel in Twente en de Achterhoek mogelijk behoud van ‘genus-*n*’. In de zuidelijke helft gaven onze kaarten (1 tot 6) een veelkleurig landschap te zien wegens de vrij grote variatie in de *-n*-behoudende volgconsonanten, al zijn *d-/h-/b-/t-* – in die volgorde – zowat overal de beste *-n*-conserveerders.

M.b.t. *-n*-apocope in *niet-adnominale* woorden valt het Ndl. dialectlandschap ruwweg in twee soorten gebieden op te splitsen: die *met* en die *zonder -n*-verlies vóór een pauze en vóór een consonant, al hebben we ook enkele tussengebiedjes gesignaleerd met een complexere conditionering (bv. verbale vs. niet-verbale woordvormen op de Zeeuwse eilanden, het al dan niet suffigale karakter van *-ən* o.a. in de kop van Noord-Holland, de aard van de volgconsonant in het oostelijke derde van Oost-Vlaanderen).

De gebieden zonder *-n*-apocope (in niet-adnominale woorden) zijn in het *zuidwesten* en het *noordoosten* te situeren. Elders wordt *-n* overwegend of zelfs systematisch gedeleerd. Een en ander is duidelijk zichtbaar op kaart (11). Dat kaartbeeld is het (huidige) resultaat van twee soorten factoren:

- (a) een *intern-linguïstische / structurele factor*, nl. het al dan niet deleren van niet meer suffigale *-ə* in samenhang met de behoefte aan paradigmatische transparantie: enkv. *kattə* -> geen mv. *kattə*, enkv. *kat* -> wel mv. *kattə* (mogelijk);
- (b) een *extern-linguïstische factor* nl. expansiebewegingen vanuit oude(re) kerngebieden, in casu Brabant en een Nederrijnse trechter, al moet bij zo’n vrij natuurlijk proces ook altijd rekening gehouden worden met de mogelijkheid van polygenese. De *-n*-apocope moet al vrij vroeg de Hollandse dialecten en meer bepaald de Hollandse stadsdialecten bereikt hebben en (wellicht) van daar uit is ze vervolgens / later aan een spectaculaire opmars in de Ndl. standaardtaal begonnen.

6.2. *Insertie van -n*

Insertie van *-n*- doet zich normaliter enkel voor tussen twee woorden waarvan het eerste op een sjwa eindigt en het tweede met een vocaal begint (b.v. ik *paktə-n-əm*). Het verschijnsel moet ontstaan zijn als een soort *hypercorrectie* in gebieden waar *oorspronkelijke -n* (in niet-adnominale woorden) nog enkel in bovengenoemde intervocalische positie bewaard bleef, dus in gebieden met *-n*-deletie vóór pauze. Op den duur kan zich daar een heuse *spiegelregel* van de (oudere) apocoperegels ontwikkeld hebben:

$$\begin{array}{lcl}
 \text{(x)} \quad \text{apocope:} & n \rightarrow \emptyset / \text{ə} \text{ — } \{ & \begin{array}{l} \#p \\ C... \end{array} \\
 \downarrow & & \\
 \text{(x')} \quad \text{insertie:} & \emptyset \rightarrow n / \text{ə} \text{ — } (\#) V... &
 \end{array}$$

Dat kan uiteindelijk tot een algehele herstructurering leiden (of al geleid hebben) in die zin dat oorspronkelijke / historische *-ən* nu een onderliggende voorstelling op *-ə/* (gekrege) heeft, waarop dan door toepassing van regel (x') sequenties als *etən ěn drinkə* gerealiseerd worden. Een paar artikels in deze bundel (De Schutter en De Vriendt) bepleiten deze visie.

Bibliografie

- BELEMANS, R., GOOSSENS, J.
 2000 *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. III Algemene woordenschat. Inleiding en Klankgeografie*. Assen.
- BEZOEN, H.L.
 1938 *Klank-en vormleer van het dialect der gemeente Enschede*. Leiden.
- BLANCQUAERT, E., PÉE, W.
 1925-1982 *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*. Antwerpen.
- BLANCQUAERT, F., TAVERNIER VEREECKEN, C.
 1944 "Apocope van slot-*n* na doffe *-ə* in het Nederlandsch". In: H. Draye *Feestbundel H.J. van de Wijer, deel II*, 7-24. Leuven.
- BOLKESTEIN, G., G. KLOEKE, L.J. GUITTART, R. KUITERT, A.J. DE JONG
 1939 "Rapport der commissie ter bevordering van een meerverzorgd mondeling taalgebruik." In: *Levende Talen 1939*, 84-99.
- DE BONT, A.P.
 1962 *Dialekt van Kempenland. dl. I Klank-en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden*. Assen.
- DEBRABANDERE, F.
 1972 "Het Kortrijks dialect van F.A. Snellaert." In: *De Leiegouw*, jg. 14, 145-198.
- DE SCHUTTER, G.
 2001 "Nasaal of sjwa of allebei. De realisaties van het nasale meervoudssuffix bij substantieven in de Nederlandse dialecten." In: *Taal & Tongval, Themanummer 14*, 113-141
- DE VIN, A.
 1952 *Het dialect van Schouwen-Duiveland*. Assen.
- DE VRIENDT, S.
 2001 "De slot-*n* in het Brussels, of de stabiliteit van een onnatuurlijke context." In: *Taal & Tongval, Themanummer 14*, 142-157
- FRINGS, TH.
 1956 *Sprache und Geschichte*. Halle, Max Niemeyer Verlag.

- GOEMANS, L.
1897 "Het dialect van Leuven. Eene phonetisch-historische studie." In: *Leuvense Bijdragen* 2, 1-76, 103-186, 219-324.
- GROOTAERS, L.
1908 "Het dialect van Tongeren. Eene phonetisch-historische studie." In: *Leuvense Bijdragen* 8, 101-257, 267-353 en 9, 1-35, 121-181.
- HAEGEMAN, L., M. VAN PETEGHEM
2002 "Le genre grammatical dans quelques dialectes flamands." In: Ph. Hilgsmann (red.), *Le Néerlandais en France et en Belgique francophone: approches scientifiques et didactiques / Het Nederlands in Frankrijk en in Franstalig België wetenschappelijk en didactisch benaderd* (Handelingen van het internationaal Colloquium gehouden in Lille – 22-24 maart 2001), Edition scientifique de l'Université Charles-de-Gaulle Lille 3. Rijsel.
- HOL, A.R.
1940 "De N na de toonloze vocaal in werkwoordsvormen." In: *Bundel opstellen van Oudleerlingen aangeboden aan Prof. Dr. C.G.N. de Vooys ter gelegenheid van zijn vijfentwintigjarig hoogleraarschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht*, 169-180. Groningen.

1947 "De n na de toonloze vocaal in werkwoordsvormen." In: *Handelingen der Commissie voor Toponymie en Dialectologie* XXI, 237-288.
- LANDHEER, H.C.
1955 *Het dialect van Overflakkee. Klank- en vormleer*. Taalkundige Bijdragen van Noord en Zuid. Deel 1.A. Assen.
- NIJEN TWILHAAR, J.
1990 *Generatieve fonologie en de studie van Oostnederlandse dialecten*. Amsterdam
- PAUWELS, J.L.
1958 *Het dialect van Aarschot en omstreken*. Tongeren.
- RYCKEBOER, H.
1975 "Over de n-apokope in Frans-Vlaanderen." In: *Taal & Tongval* 27, 82-85.
- TAEDEMAN, J.
1979 "Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten". In: J. Taeldeman, M. Devos, H. Ryckeboer, *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Inleiding*, 48-120. Tongeren.

1980 "Inflectional Aspects of Adjectives in the Dialects of Dutch-Speaking Belgium." In: W. Zonneveld, F. van Coetsem en O. Robinson (red.), *Dutch Studies. Vol. 4. Studies in Dutch Phonology*. 223-245. 's Gravenhage.

1985 *De klankstructuur van het Gentse dialect. Een synchrone beschrijving en een historische situering*. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, afl. 172. Gent.
- VAN DE VELDE, H., VAN HOUT R.
2000 "N-deletion in reading style." In: H. de Hoop and T. van der Wouden (eds.) *Linguistics in the Netherlands 2000*. Amsterdam, 209-219.

- VAN LOEY, A.
1962 *Middel nederlandse spraakkunst. II Klankleer*. Derde, herziene uitgave. Groningen – Antwerpen.
- VAN LOON, J.
1986 *Historische fonologie van het Nederlands*. Leuven.
- VERSCHUUR, A.
1902 *Klankleer van het Noord-Bevelandsch*. Amsterdam.
- WEIJNEN, A.
1966 *Nederlandse dialectkunde*. Tweede druk. Assen.
- WREDE, F., W. MITZKA, B. MARTIN
1927-1956 *Deutscher Sprachatlas*. Marburg.